

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ



Νομική Αθηνών

**Τα Ελληνικά Συντάγματα από την Επανάσταση έως το
1864 και συγκριτική μελέτη των Συνταγμάτων του
1844 και του 1864**

**Εισηγητής
Ανδρέας Δημητρόπουλος**

Ευανθία-Μαρία Προύντζου (ΑΜ 1340200400382)

Ιανουάριος 2005

Περιεχόμενα

Περιεχόμενα.....	2
Εισαγωγή	3
Τα Επαναστατικά Συντάγματα	5
Α. Τα Τοπικά Πολιτεύματα	5
Β. Το Σύνταγμα Της Επιδαύρου (1822)	6
Γ. Το Σύνταγμα Του Άστρους (1823).....	11
Δ. Το Σύνταγμα Της Τροιζήνας (1828)	13
Αποτίμηση Των Συνταγμάτων Της Επανάστασης	19
Το «Ηγεμονικό» Σύνταγμα (1832)	22
Το Σύνταγμα Του 1844.....	25
Α. Η Περίοδος Της Απόλυτης Μοναρχίας (1833 – 1843).....	25
Β. Η Επανάσταση Της 3 ^{ης} Σεπτεμβρίου 1843 και η Σύγκληση Της Εθνικής Συνέλευσης	26
Γ. Η Ψήφιση Του Συντάγματος Του 1844.....	27
Το Σύνταγμα Του 1864.....	32
Α. Η Εξέγερση Της 10 ^{ης} Οκτωβρίου 1862 και η Β' Εθνική Συνέλευση. Η Εκλογή Του Νέου Βασιλιά	32
Β. Η Ψήφιση Του Συντάγματος Του 1864	33
Συγκριτική Μελέτη Των Συνταγμάτων 1844 – 1864	37
Περίληψη	40
Summary	40
Λέξεις Κλειδιά	40
Βιβλιογραφία	41

Εισαγωγή

Η μελέτη της οργάνωσης και της άσκησης της κρατικής εξουσίας κατά τη διάρκεια μιας συγκεκριμένης ιστορικής περιόδου αποτελεί το αντικείμενο της συνταγματικής ιστορίας. Η συνταγματική ιστορία προϋποθέτει την ύπαρξη κράτους, γι' αυτό άλλωστε τα χρονικά της όρια συμπίπτουν με εκείνα του εξεταζόμενου κράτους. Ως χρονική αφετηρία της ελληνικής συνταγματικής ιστορίας θεωρείται η έναρξη της Επανάστασης του 1821, όταν οι Έλληνες ξεσηκώθηκαν, πολέμησαν τον Τούρκο κατακτητή και διαμόρφωσαν τους πρώτους συνταγματικούς θεσμούς στο ανεξάρτητο ελληνικό κράτος.

Τα «ψηφισθέντα υπό τοπικά Συνελεύσεις» τοπικά πολιτεύματα προοιωνίζαν μιαν ομοσπονδιακή οργάνωση του κράτους. Οι Έλληνες, σπρωγμένοι από τον πόθο και την ανάγκη τους να αποκτήσουν ένα οριστικό, φιλελεύθερο και δημοκρατικό πολίτευμα, ψήφισαν την 1^η Ιανουαρίου 1822 το Σύνταγμα της Επιδαύρου, που αποτελεί και το πρώτο Σύνταγμα της αγωνιζόμενης Ελλάδας. Το 1823 ψηφίστηκε το πυκνότερο και αρτιότερο από το Σύνταγμα της Επιδαύρου Σύνταγμα του Άστρους. Τη σειρά των Συνταγμάτων της Εθνεγερσίας ολοκληρώνει το Σύνταγμα της Τροιζήνας (1828), η λειτουργία του οποίου, όπως γίνεται δεκτό, θα οδηγούσε στη διαμόρφωση του κοινοβουλευτικού συστήματος. Το πραξικοπηματικό και ανεφάρμοστο «Ηγεμονικό» Σύνταγμα του 1832 διαδέχτηκε το Σύνταγμα του 1844 καθώς και αυτό του 1864, Συντάγματα τα οποία έθεσαν ουσιαστικά τις βάσεις για την ανάπτυξη του κοινοβουλευτισμού στη χώρα μας. Το πράγματι μακρόβιο για τα ελληνικά δεδομένα Σύνταγμα του 1864 αναθεωρήθηκε το 1911 κάτω από όχι ομαλές συνταγματικοπολιτικές συνθήκες. Το θνησιγενές Σύνταγμα του 1925 / 1926 ίσχυσε τυπικά ως τις 3 Ιουνίου 1927, ενώ χρονικά ακολούθησε η δικτατορία του στρατηγού Παγκάλου (4 Ιανουαρίου – 22 Αυγούστου 1926). Τη συνταγματική ιστορία της Ελλάδας συμπληρώνουν το Σύνταγμα του 1927, το οπισθοδρομικό Σύνταγμα του 1952, το Σύνταγμα του 1975, η αναθεώρηση του Συντάγματος του 1986 και το Σύνταγμα του 1975 / 1986 καθώς και η «νομοθετική» αναθεώρηση του 2001.

Το σημαντικότερο ίσως χαρακτηριστικό της ελληνικής συνταγματικής ιστορίας από τη σύσταση του νέου ελληνικού κράτους ήταν η έντονη συνταγματική ανασφάλεια, η αβεβαιότητα που επικρατούσε ως προς την κατάσταση και το μέλλον των πολιτικών θεσμών. Μια από τις εκδηλώσεις της ανασφάλειας αυτής δεν είναι

άλλη από τον υψηλό βαθμό αυστηρότητας των ελληνικών Συνταγμάτων, που απορρέει από τις πολύπλοκες προβλεπόμενες διαδικασίες αναθεώρησής τους.

Αξίζει, τελειώνοντας, να αναφερθεί ο χωρισμός της ελληνικής συνταγματικής ιστορίας από τον Αλ. Σβώλο. Ο τελευταίος διακρίνει τις εξής περιόδους: «α) της Επανάστασεως, β) της απολύτου μοναρχίας, γ) της συνταγματικής μοναρχίας, δ) της βασιλευομένης δημοκρατίας».

Στη συγκεκριμένη εργασία θα ακολουθήσει διεξοδική μελέτη των Συνταγμάτων που ψηφίστηκαν από την έναρξη της Επανάστασης μέχρι το 1864, επιγραμματική αναφορά των κοινών χαρακτηριστικών των Συνταγμάτων της Εθνεγερσίας καθώς και συγκριτική μελέτη των Συνταγμάτων του 1844 και του 1864, ούτως ώστε να επισημανθούν οι μεταξύ τους ομοιότητες και διαφορές. Τέλος, ύστερα από κάθε εξεταζόμενο Σύνταγμα, δίνεται ολοκληρωμένο το συγκεκριμένο συνταγματικό κείμενο.

Τα Επαναστατικά Συντάγματα

Α. Τα Τοπικά Πολιτεύματα

Μόλις άρχισε στην Ελλάδα ο εθνικοαπελευθερωτικός αγώνας, ιδρύθηκαν τα πρώτα τοπικά πολιτεύματα, τα οποία ψηφίστηκαν από τοπικές συνελεύσεις προκρίτων και ανώτερων κληρικών. Από τα τοπικά αυτά «πολιτεύματα», αξίζουν ιδιαίτερης αναφοράς τα εξής τρία¹:

(α) Ο Οργανισμός της Γερουσίας της Δυτικής Χέρσου Ελλάδος, που ψηφίστηκε στο Μεσολόγγι στις 9 Νοεμβρίου 1821, από Συνέλευση 33 «αντιπροσώπων» που συγκάλεσε ο Αλ. Μαυροκορδάτος.

(β) Η Νομική Διάταξη της Ανατολικής Χέρσου Ελλάδος, η οποία ψηφίστηκε από Συνέλευση 70 προκρίτων που συγκλήθηκε από τον Θ. Νέγρη στην Άμφισσα (Σάλωνα) στις 15 Δεκεμβρίου 1821. Αξίζει να σημειωθεί πως η Νομική Διάταξη της Ανατολικής Χέρσου Ελλάδος είναι το μόνο συνταγματικό κείμενο της επαναστατικής περιόδου που περιείχε ρητή αναφορά στο θεσμό της βασιλείας, ο οποίος θα πρέπει πάντως να ενταχθεί στο πλαίσιο μιας «περιορισμένης» συνταγματικής μοναρχίας². Στο πληρέστερο μάλιστα των τριών τοπικών πολιτευμάτων έκδηλη είναι η επίδραση των φιλελεύθερων ιδεών, ιδιαίτερα στη διάταξη όπου χαρακτηριστικά αναφέρεται: «Ο Έλλην δεν ενοχοποιείται δια τα θρησκευτικά και πολιτικά του φρονήματα»³.

(γ) Ο Οργανισμός της Πελοποννησιακής Γερουσίας, τον οποίο ψήφισε στην Επίδαυρο, στις 27 Δεκεμβρίου 1821, Συνέλευση 24 προκρίτων υπό την προεδρία του Δ.Υψηλάντη.

Τα πολιτεύματα αυτά είχαν ως σκοπό την προσωρινή διοικητική και στρατιωτική οργάνωση σε ορισμένα μόνο τμήματα της επαναστατημένης Ελλάδας, με την ίδρυση αντιπροσωπευτικών σωμάτων («Γερουσία» στη Δυτική Στερεά και την Πελοπόννησο και «Άρειος Πάγος» στην Ανατολική Στερεά). Ωστόσο, δε

¹ Βλ. Αλεξ. Σβώλου, Τα Ελληνικά Συντάγματα 1822 – 1975/1986 (Η Συνταγματική Ιστορία της Ελλάδος), σ.61, Γ. Αναστασιάδη, Πολιτική και Συνταγματική Ιστορία της Ελλάδας (1821 – 1941), τεύχ. Α', σ. 7, Ν. Αλιβιζάτου, Εισαγωγή στην Ελληνική Συνταγματική Ιστορία, τεύχ. Α', σ. 27

² Βλ. Γ. Αναστασιάδη, Πολιτική και Συνταγματική Ιστορία της Ελλάδας (1821 – 1941), τεύχ. Α', σ. 7

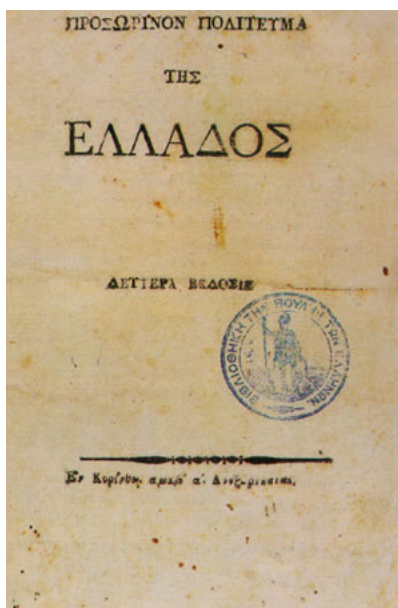
³ όπ. παρ.

διευκρινιζόταν ούτε ο τρόπος ανάδειξης ούτε το εύρος του εκλογικού σώματος. Αυτό υποδηλώνει, σύμφωνα με σχετική παρατήρηση του Αρ. Μάνεση, έναν ολιγαρχικό χαρακτήρα κάτω από μία δημοκρατική επιφάνεια. Πάντως, ο Αλ. Σβώλος θεωρεί πως τα πολιτεύματα αυτά είναι αξιοσημείωτα «αφ' ενός μεν διότι περιέχουν, καίτοι ατελώς, αρχάς τινάς πολιτικής αυτοδιαθέσεως και ατομικής ελευθερίας, δια τας οποίας και ηγωνίζετο τότε ο λαός, αφετέρου δε διότι μαρτυρούν την έφεσιν προς διοίκησιν των τοπικών υποθέσεων δι αιρετών αρχόντων». Αναμφισβήτητα, τα τοπικά αυτά συντάγματα «προοιωνίζαν, κατά τον Ν. Αλιβιζάτο, μίαν ομοσπονδιακή οργάνωση του κράτους». Τα τοπικά πολιτεύματα καταργήθηκαν ύστερα από απόφαση της Β' Εθνοσυνέλευσης του Άστρους, στις 29 Μαρτίου 1823.

Πέρα από αυτά, βέβαια, στη διάρκεια του Αγώνα ίσχυσαν στον ελλαδικό χώρο δύο επιπλέον συνταγματικά κείμενα: Το «Στρατοπολιτικόν Σύστημα» της Σάμου (1821 - 1828) και το «Προσωρινόν Πολίτευμα» της Κρήτης (1822 - 1823). Τέλος, δεν πρέπει να λησμονηθούν και τα «Συντάγματα» του 1800, 1803 και 1817 που ίσχυσαν στα Ιόνια νησιά.

B. Το Σύνταγμα Της Επιδαύρου (1822)

Η Α' Εθνική Συνέλευση συνήλθε στις 20 Δεκεμβρίου του 1822 στο χωριό Πιάδα, κοντά στην αρχαία Επίδαυρο, με πρόεδρο τον Αλ. Μαυροκορδάτο. Την Εθνοσυνέλευση αποτελούσαν 59 (ή 60, κατά τον Ν. Αλιβιζάτο) «παραστάτες» από



τις περιοχές της χώρας που είχαν ως τότε απελευθερωθεί. Συγκεκριμένα, 10 από αυτούς προέρχονταν από την Πελοπόννησο, 27 από την Ανατολική και 8 από τη Δυτική Στερεά Ελλάδα, 13 προέρχονταν από την Ύδρα, τις Σπέτσες και τα Ψαρά, ένας από την Κάσο, ενώ υπήρχε και ένας Αλβανός σύμμαχος⁴.

Η Α' Εθνοσυνέλευση συνήλθε κάτω από κλίμα μεγάλου ενθουσιασμού, ως «η πρώτη ελευθέρα Συνέλευσις των Ελλήνων ως Έθνους μετά

⁴ Βλ. Ν. Αλιβιζάτου, Εισαγωγή στην Ελληνική Συνταγματική Ιστορία, τεύχ. Α', σ. 29

είκοσι δύο αιώνας»⁵. Τα μέλη της θεωρήθηκαν νόμιμοι εκπρόσωποι του λαού μολονότι δεν είχαν εκλεγεί κατά ενιαίο τρόπο, μιας και εκλογικός νόμος δεν είχε μέχρι τότε καταρτιστεί. Αναφορικά με τη σύνθεση της Εθνοσυνέλευσης, αξιοσημείωτη είναι η υπερεκπροσώπηση του αριστοκρατικού στοιχείου (προεστοί) και η παντελής σχεδόν απουσία του στρατιωτικού. Απόντες, μεταξύ άλλων, ήταν ο Θ. Κολοκοτρώνης, ο Ο. Ανδρούτσος και ο Δ. Υψηλάντης. Ο τελευταίος μάλιστα είχε επιμόνως επιχειρήσει να συγκληθεί Εθνοσυνέλευση στην Τρίπολη, εγχείρημα που όμως εξουδετερώθηκε από τους δημογέροντες. Σε προκήρυξή του στις 6 / 18 Οκτωβρίου 1821, ο Δ. Υψηλάντης, ο οποίος πίστευε πως το Σύνταγμα δεν είχε «πανελλήνια εμβέλεια», αλλά ψηφίστηκε προς προάσπιση των «δικαιωμάτων του λαού» από τους πρόκριτους της Πελοποννήσου, έγραφε:

«...Ηλθον να διεκδικήσω τα δίκαιά σας, την τιμήν, την ζωήν, την περιουσίαν σας ° ήλθον να σας δώσω νόμους δικαίου, δικαστήρια αμερόληπτα... Καιρός είναι να πάυση πλέον η τυραννία όχι μόνον των Τούρκων, αλλά και η τυραννία των ατόμων εκείνων, τα οποία, συμμεριζόμενα τα αισθήματα των Τούρκων, ζητούν να καταπιέξουν τον λαόν...»⁶

Την 1^η Ιανουαρίου 1822 η Α' Εθνική Συνέλευση ψήφισε:

(α) Τη Διακήρυξη της Εθνικής Ανεξαρτησίας

(β) Το Σύνταγμα της Επιδαύρου, το «Προσωρινόν Πολίτευμα της Ελλάδος»

Η Διακήρυξη της Εθνικής Ανεξαρτησίας, η οποία χρησιμοποιήθηκε ως προοίμιο και των τριών Συνταγμάτων της Επανάστασης, έλεγε:

«...Το Ελληνικόν Έθνος, το υπό την φρικώδη Οθωμανικήν δυναστείαν μη δυνάμενον να φέρη τον βαρύτερον και απαραδειγματίστον ζυγόν της τυραννίας και αποσείσαν αυτόν με μεγάλας θυσίας, κηρύττει σήμερον διά των νομίμων παραστατών του, εις Εθνικήν, συνηγμένων Συνέλευσιν, ενώπιον Θεού και ανθρώπων, την πολιτικήν αυτού ύπαρξιν και ανεξαρτησίαν».

Στη Διακήρυξη αυτή διατυπώνεται επιγραμματικά το όραμα ίδρυσης ενός κράτους-έθνους με δημοκρατικούς-αντιπροσωπευτικούς θεσμούς, η επιθυμία συγκρότησης μιας ενιαίας κοινότητας, την οποία θα έδενε σε μια ενότητα η ελληνική γλώσσα και η κοινή ιστορική παράδοση. Επιπλέον, οι συντάκτες της Διακήρυξης της Εθνικής

⁵ Βλ. Αλεξ. Σβώλου, Τα Ελληνικά Συντάγματα 1822 – 1975/1986, σ. 62

⁶ Βλ. Περί της οικονομικής καταπίεσεως των Τούρκων ιδιοκτητών της γης και των κοτσαμπάσηδων και της Εκκλησίας, Α. Σιδέρη, Η γεωργική πολιτική της Ελλάδος κατά την λήξαν εκατονταετία 1934, σ. 18 επ., Δ. Βικέλα, Η Ελλάς προ του 1821, σ. 14 επ.

Ανεξαρτησίας επιζητούσαν να αναγνωριστούν ως πολιτεία που την κυβερνούσαν εκλεγμένοι, «νόμιμοι» αντιπρόσωποι, αίτημα το οποίο σαφώς μπορεί να συνδυαστεί με τις ιδέες της Γαλλικής Επανάστασης.

Το Σύνταγμα της Επιδάουρου αποτελεί το πρώτο Σύνταγμα της επαναστατημένης Ελλάδας. Επίσημα ονομάστηκε «*Προσωρινόν Πολίτευμα της Ελλάδος*». Η ονομασία αυτή εύκολα κατανοείται, αν λάβει κανείς υπόψη την πολιτική κατάσταση που επικρατούσε την περίοδο εκείνη στην Ευρώπη. Ειδικότερα, οι μονάρχες της Ευρώπης, προκειμένου να διατηρηθεί η κοινωνική γαλήνη και να καταπολεμηθούν κινήματα-μιάσματα, όπως ο γιανωβινισμός και ο καρμποναρισμός, συγκρότησαν το 1815 την «Ιερή Συμμαχία». Αυτή ως στόχο είχε την κατάπνιξη με ένοπλη επέμβαση κάθε φιλελεύθερου κινήματος, οπουδήποτε και αν αυτό εκδηλωνόταν. Έτσι, το πολίτευμα της Επιδάουρου, ως δημοκρατικό, ονομάστηκε «Προσωρινόν», για να αμβλύνει, κατά τον Αρ. Μάνεση, τη δυσμενή εντύπωση, τη δυσπιστία και τη μήνη των ευρωπαϊκών αυλών.

Στη σύνταξη του Συντάγματος της Επιδάουρου συμμετείχε αποφασιστικά όχι μόνον ο πρόεδρος της Α΄ Εθνοσυνέλευσης, Αλ. Μαυροκορδάτος, αλλά και ο Θ. Νέγρης και ο Ιταλός φιλέλληνας Β. Γκαλλίνα. Το Σύνταγμα αυτό αποτελούνταν από πέντε (5) τίτλους, που υποδιαιρούνται σε τμήματα και τα τμήματα σε παραγράφους. Στο τέλος περιλαμβάνονταν γενικές διατάξεις με τον τίτλο «Παραρτήματα»⁷.

Κατά το Σύνταγμα της Επιδάουρου, η «Διοίκησης» (νομοθετική και εκτελεστική εξουσία) ασκείται από το Βουλευτικό και το Εκτελεστικό σώμα. («η Διοίκησης σύγκειται εκ δύο σωμάτων, Βουλευτικού και Εκτελεστικού», §θ΄ Σ. Επιδ.)

Το Βουλευτικό ήταν σώμα διαρκές, που το συγκροτούσαν πληρεξούσιοι με ενιαύσια θητεία από διάφορα μέρη της Ελλάδας, σύμφωνα με τον εκλογικό νόμο. («*Το Βουλευτικόν σύγκειται εκ πληρεξουσίων εκλεγμένων παραστατών των διαφόρων μερών της Ελλάδος*», §ια΄ Σ. Επιδ.). Ο νόμος αυτός, που ψηφίστηκε στις 9 Νοεμβρίου του 1822, όριζε ότι οι βουλευτές εκλέγονται άμεσα, ενώ δεν όριζε ρητά αν η ψηφοφορία θα ήταν μυστική. Το Βουλευτικό σώμα είχε αρμοδιότητες ανάλογες με εκείνες των νομοθετικών σωμάτων. Ψήφισε τους νόμους, που όμως δεν είχαν καμία ισχύ χωρίς την «επικύρωση» του Εκτελεστικού (§δ΄ Σ. Επιδ.), έδινε τη συγκατάθεση του για την κήρυξη πολέμου ή τη σύναψη ειρήνης (§μ΄ Σ. Επιδ.) και είχε το δικαίωμα να κατηγορεί και να κηρύττει, με αυξημένη πλειοψηφία, «έκπτωτους» τόσο τους

⁷ Βλ. αναλυτικά Αρ. Μάνεση, Παραδόσεις, σ.157 επ.

Υπουργούς όσο και τα μέλη του Εκτελεστικού (§νβ΄ Σ. Επιδ.). Αξιοσημείωτη μάλιστα θεωρεί ο Α. Δημητρόπουλος την προβλεπόμενη ποινική ευθύνη των υπουργών (§πε΄ Σ. Επιδ.). Επιπροσθέτως, το Βουλευτικό σώμα ενέκρινε τον απολογισμό και προϋπολογισμό του κράτους (§μα΄ Σ. Επιδ.), έλεγχε τους στρατιωτικούς προβιβασμούς που αποφάσιζε το Εκτελεστικό (§μβ΄ Σ. Επιδ.) και είχε πλήθος άλλων αρμοδιοτήτων⁸.

Το Εκτελεστικό σώμα (ανάλογη μορφή του γαλλικού «διευθυντηρίου») αποτελούσαν πέντε (5) μέλη «εκλεγμένων εκτός των μελών του Βουλευτικού, υπό Συνελεύσεως επίτηδες αθροιζομένης...» (§κ΄ Σ. Επιδ.). Το αιρετό και με ενιαύσια θητεία Εκτελεστικό είχε αρμοδιότητες ανάλογες με εκείνες του αρχηγού της εκτελεστικής εξουσίας⁹. Πρόεδρός του εξελέγη ο Αλ. Μαυροκορδάτος. Μεταξύ άλλων, το Εκτελεστικό «εκτελεί τους νόμους δια των διαφόρων υπουργών του» (§νς΄ Σ. Επιδ.), είχε την αρμοδιότητα να διευθύνει όλες τις δυνάμεις της ξηράς και της θάλασσας (§ξ΄ Σ. Επιδ.), διόριζε τους οκτώ (8) υπουργούς των διαφόρων κλάδων της Διοίκησης (§ξε΄ Σ. Επιδ.) καθώς και τους πρέσβεις και όλους τους διπλωματικούς υπουργούς (§ξζ΄ Σ. Επιδ.). Στο Εκτελεστικό σώμα αναγνωριζόταν και δικαίωμα αρνησικυρίας (veto), το οποίο ως κατάληξη είχε «να πίπτη ο νόμος εις εκείνην την περίστασιν» (§λδ΄ Σ. Επιδ.).

Αξίζει να σημειωθεί ότι, ενώ κατά τη 10^η παράγραφο Βουλευτικό και Εκτελεστικό «ισοσταθμίζονται» λόγω της αναγκαιότητας ύπαρξης «αμοιβαίας συνδρομής» τους για την «κατασκευή» των νόμων, στην πραγματικότητα μπορεί να συναχθεί σχετική υπεροχή του Βουλευτικού από τη διάταξη που του παρείχε το δικαίωμα να κατηγορεί και να κηρύττει «έκπτωτους», με αυξημένη πλειοψηφία, τόσο τους υπουργούς όσο και τα ίδια τα μέλη του Εκτελεστικού.

Το Δικαστικόν οριζόταν ως «ανεξάρτητον» από το Εκτελεστικό και το Βουλευτικό σώμα (§πζ΄ Σ. Επιδ.), χωρίς ωστόσο να διασφαλίζεται η ανεξαρτησία του αυτή με κατάλληλες ρυθμίσεις. Το Δικαστικό αποτελούνταν από έντεκα (11) μέλη, τα οποία εκλέγονταν από τη Διοίκηση (§πη΄ Σ. Επιδ.), ενώ τη δικαιοσύνη απένειμαν τα «Κριτήρια» (§πθ΄ Σ. Επιδ.).

Στο Σύνταγμα της Επιδάουρου αναφέρεται ρητά ο «πρωθυπουργός», ο οποίος αποκαλείται «Αρχιγραμματεύς της Επικρατείας». Ονομάζεται πρώτος μεταξύ των

⁸ Βλ. αναλυτικά το «Προσωρινόν Πολίτευμα της Ελλάδος κατά την Εν Επιδάουρω Α΄ Εθνική Συνέλευσιν», Τίτλος Γ΄, Τμήμα Δ΄, Περί Καθηκόντων του Βουλευτικού Σώματος, που παρατίθεται

⁹ Βλ. Ανδρ. Δημητρόπουλου, Γενική Συνταγματική Θεωρία, τόμος Α΄, σ. 325

υπουργών. Στις σπουδαιότερες αρμοδιότητές του συγκαταλέγεται η επιστασία των εξωτερικών. Σύμφωνα με τον Ανδρ. Δημητρόπουλο «Το «υπουργικό συμβούλιο» και ο «πρωθυπουργός» του Συντάγματος της Επιδάουρου δεν αντιστοιχούν απόλυτα στη σύγχρονη κυβέρνηση. Οπωσδήποτε ο ρόλος τους, σε σύγκριση με τη σημερινή κυβέρνηση, ήταν υποβαθμισμένος».

Επιπλέον, με το «Προσωρινόν Πολίτευμα της Ελλάδος» καθιερωνόταν η δημοκρατική αρχή καθώς και η αρχή της ισότητας («Όσοι αυτόχθονες κάτοικοι της Επικρατείας της Ελλάδος πιστεύουσιν εις Χριστόν, εισίν Έλληνες, και απολαμβάνουσιν άνευ τινός διαφοράς όλων των πολιτικών δικαιωμάτων» β' Σ. Επιδ., «Όλοι οι Έλληνες, εις όλα τα αξιώματα και τιμάς έχουν το αυτό δικαίωμα· δοτήρ δε τούτων μόνη η αξιότης εκάστου» ζ' Σ. Επιδ., «Όλοι οι Έλληνες εισίν όμοιοι ενώπιον των νόμων άνευ τινός εξαιρέσεως ή βαθμού ή κλάσεως ή αξιώματος» γ' Σ. Επιδ.). Ακόμη, διασφάλιζε (υποτυπωδώς βέβαια) ορισμένα ατομικά δικαιώματα, όπως η ιδιοκτησία, η ασφάλεια και η τιμή (§ζ' Σ. Επιδ.), η ελευθερία της θρησκευτικής συνείδησης (§α' Σ. Επιδ.) κ.ά. Παράλληλα, συμπεριλαμβανόταν και η «διαπαντός» κατάργηση των βασανιστηρίων και της ποινής της δήμευσης (§70' Σ. Επιδ.).

Το Σύνταγμα της Επιδάουρου δεν προέβλεπε ασφαλώς το άγνωστο – στα συνταγματικά κείμενα της εποχής του - κοινοβουλευτικό σύστημα, ενώ και η συνταγματικοπολιτική δομή του πολιτειακού σχήματός του δε μπορεί να ταυτιστεί με εκείνη των μετά το 1844 ελληνικών Συνταγμάτων. Υπάρχουν εντούτοις κοινές βασικές αναλογίες, που επιτρέπουν τη «συνταγματική παρομοίωση» της τότε και της σύγχρονης συνταγματικής ρύθμισης¹⁰.

Η εφαρμογή του «προσωρινού» Πολιτεύματος της Ελλάδας επετεύχθη μονομερώς, κυρίως λόγω της διαμάχης πολιτικών και στρατιωτικών, αλλά και εξαιτίας του ίδιου του Αγώνα.

Παρά όλα αυτά, η ψήφιση του Συντάγματος αυτού «σηματοδότησε, κατά τον Γ. Αναστασιάδη, μια σημαντική κατάκτηση στην ιστορική διαδρομή του δημοκρατικού αιτήματος». Έτσι, οι αγωνιζόμενοι Έλληνες εθίστηκαν στο διάλογο και στην κοινή συνταγματική έκφραση, ενώ παράλληλα η δημοσίευση αποσπασμάτων του Συντάγματος σε γαλλικές, γερμανικές, βρετανικές, ακόμη και αμερικανικές εφημερίδες, συνέβαλε στο να κερδίσουν οι Έλληνες την υποστήριξη μιας φιλελεύθερης κοινής γνώμης. Επίσης, ο Αλ. Σβώλος χαρακτηρίζει ως

¹⁰ όπ. παρ., σ. 325 – 326

«αξιοσημείωτον» το έργο της Α΄ Εθνοσυνέλευσης «διότι ίδρυσε μετά τόσων αιώνων στέρησιν, το πρώτο εν Ελλάδι ελεύθερον πολίτευμα και ακόμη διότι μαρτυρεί περί της επιδράσεως των ιδεών της Γαλλικής Επανάστασης εις την συνείδησιν στρωμάτων τινών του λαού και των πολιτικών ηγετών αυτού».

Φυσικά, για το Σύνταγμα της Επιδαύρου διατυπώθηκαν όχι μόνο θετικές, αλλά και αρνητικές κρίσεις. Χαρακτηριστική είναι η γνώμη του Ν. Σαρίπολου για το «Προσωρινόν Πολίτευμα της Ελλάδος». Υποστήριξε, λοιπόν, ότι: «Το Σύνταγμα της Επιδαύρου δεν έλαβεν υπ' όψιν ουδέ τας πραγματικάς ανάγκας του λαού ουδέ τους εθνικούς θεσμούς της αυτοδιοικήσεως. Η κατάσταση της χώρας απαιτούσε ισχυρή κεντρική εξουσία, έναν μόνον άρχοντα...». Ο Αλ. Σβώλος, πάλι, γράφει πως το Πολίτευμα «λόγω του πολυαρχικού χαρακτήρος του, και συγκεκριμένως λόγω της χρονικώς περιορισμένης θητείας του εκτελεστικού, της ελλείψεως ενότητος και ισχύος του πολυμελούς εκτελεστικού, δεν ήτο προωρισμένον να διευκολύνη τον Αγώνα της Ανεξαρτησίας, ο οποίος πιθανώς θα ηυδοκίμει περισσότερο υπό την διεύθυνσιν ενός ή ολίγων προσώπων». Τέλος, ο Αδ. Κοραής θεωρεί ατελείς τις διατάξεις του Συντάγματος που αναφέρονται στα ατομικά δικαιώματα, πιστεύει πως η πενταμελής εκτελεστική εξουσία «θα γεννήσει τη διχόνοια» και επισημαίνει στο έργο του «Σημειώσεις εις το προσωρινόν πολίτευμα της Επιδαύρου» την πληθώρα των υπουργών για τις συγκεκριμένες συνθήκες.

Γ. Το Σύνταγμα Του Άστρους (1823)

Η Β΄ Εθνική Συνέλευση συνήλθε στο Άστρος στις 29 Μαρτίου του 1823. Οι 230 «παραστάτες» που την απάρτιζαν είχαν εκλεγεί σύμφωνα με τον πρώτο εκλογικό νόμο από εκλέκτορες, οι οποίοι όφειλαν να εκλέξουν ένα βουλευτή από κάθε επαρχία.

Η Εθνοσυνέλευση συνήλθε σε βαρεία ατμόσφαιρα¹¹ και αποφάσισε να προβεί σε αναθεώρηση ορισμένων διατάξεων του Συντάγματος της Επιδαύρου, το οποίο ονομάστηκε «Νόμος της Επιδαύρου», χωρίς ωστόσο να θιχτούν οι θεμελιώδεις

¹¹ Στο πλαίσιο της Β΄ Εθνικής Συνέλευσης παρατηρείται σύγκρουση μεταξύ προεστών και στρατιωτικών απ' τη μια και αυτοχθόνων και ετεροχθόνων απ' την άλλη. Βλ. αναλυτικά Ανδρ. Δημητρόπουλου, Γενική Συνταγματική Θεωρία, τόμος Α΄, σ. 327, Ν. Αλιβιζάτου, Εισαγωγή στην Ελληνική Συνταγματική Ιστορία, τεύχ. Α΄, σ. 33

αρχές του «Προσωρινού» Συντάγματος. Αξίζει να σημειωθεί σε αυτό το σημείο ότι η Β΄ Εθνοσυνέλευση προέβη στην κατάργηση των τοπικών πολιτευμάτων.

Το νέο Σύνταγμα του Άστρους, πυκνότερο και αρτιότερο από το προηγούμενο, ψηφίστηκε στις 13 Απριλίου 1823. Έφερε το ίδιο προοίμιο με το Σύνταγμα της Επιδαύρου. Μεταξύ άλλων, το Σύνταγμα του Άστρους καθιέρωνε ελαφρά υπεροχή της νομοθετικής εξουσίας έναντι της εκτελεστικής, αφού πλέον το δικαίωμα της αρνησικυρίας (veto) της πρώτης έγινε από απόλυτο, αναβλητικό (§ιζ΄ Σ. Άστρ.). Ακόμη, βελτιώθηκε η προστασία των ατομικών δικαιωμάτων. Με σειρά διατάξεων απαγόρευσε ρητά τη δουλεία, η οποία μάλιστα την ίδια εποχή αναγνωριζόταν από πολλά ευρωπαϊκά κράτη, ορίζοντας ότι «εις την Ελληνικήν Επικράτειαν ούτε πωλείται ούτε αγοράζεται άνθρωπος [...]» (§θ΄ Σ. Άστρ.), καθιέρωσε το δικαίωμα του «νόμιμου» δικαστή (§πγ΄ Σ. Άστρ.) και της ελευθεροτυπίας (§η΄ Σ. Άστρ.). Παράλληλα, επέκτεινε και στους αλλοδαπούς που κατοικούσαν στην Ελλάδα το δικαίωμα της προστασίας της ιδιοκτησίας, της τιμής και της ασφάλειας (§ς΄ Σ. Άστρ.). Σε γενικές γραμμές μπορούμε να πούμε πως, συγκριτικά με το Σύνταγμα της Επιδαύρου, οι σχετικές με τα ατομικά δικαιώματα διατάξεις ενισχύθηκαν και διευρύνθηκαν.

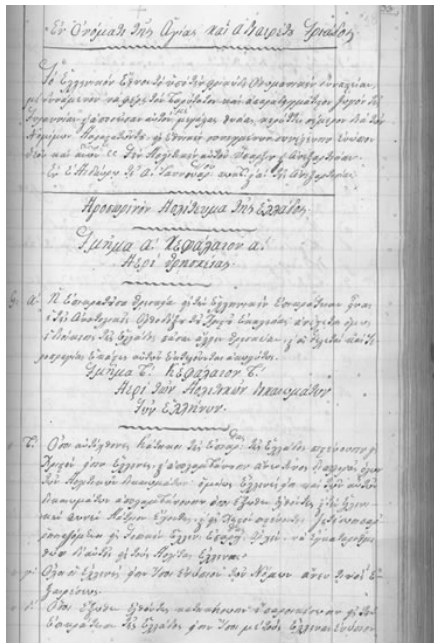
Αξιοπρόσεκτο είναι και το γεγονός ότι στο Σύνταγμα του Άστρους διακηρύσσεται για πρώτη φορά η αυξημένη τυπική ισχύς του Συντάγματος, καθώς ορίζεται ότι «επ΄ ουδεμιά προφάσει και περιστάσει δύναται η Διοίκις να νομοθετήση εναντίως εις το παρόν Πολίτευμα» (ψηφισμα Β΄ Σ. Άστρ.). Όπως και στην προηγούμενη συνταγματική ρύθμιση, έτσι και κατά το Σύνταγμα του Άστρους, το Εκτελεστικό σώμα εκλέγει επτά (7) υπουργούς και ένα «γενικό γραμματέα», στον οποίο ανατίθενται οι εξωτερικές υποθέσεις (§κδ΄ Σ. Άστρ.). Το Εκτελεστικό σώμα «εκτελεί τους νόμους δια των υπουργών του, καθ΄ όλην την Επικράτειαν» (§μη΄ Σ. Άστρ.), διορίζει (§νβ΄ Σ. Άστρ.) και αλλάζει (§νε΄ Σ. Άστρ.) τους υπουργούς και προσδιορίζει τα καθήκοντά τους. Στο Σύνταγμα αυτό περιλαμβάνονταν ακόμη διατάξεις που αναφέρονταν στην ποινική ευθύνη των υπουργών (§ξξ΄ οο΄ Σ. Άστρ.). Τέλος, η Β΄ Εθνοσυνέλευση ψήφισε νέο εκλογικό νόμο, με τον οποίο το δικαίωμα του εκλέγειν ανήκε πλέον στους έχοντες την ιδιότητα του «ανδρός» και όχι του «γέροντος», ενώ η εκλογική ηλικία γινόταν 25 έτη, έναντι των 30 που ήταν προηγουμένως.

Ειδικής αναφοράς αξίζει το μειονέκτημα της ενιαύσιας θητείας των οργάνων της «Διοικήσεως», το οποίο παρέμεινε άθικτο από το προηγούμενο Σύνταγμα, απόρροια της διαρκώς αυξανόμενης δυσπιστίας μεταξύ πολιτικών και στρατιωτικών.

Αναμφισβήτητα ο πολυαρχικός χαρακτήρας του πολιτεύματος ευνόησε τις συγκρούσεις μεταξύ Εκτελεστικού και Βουλευτικού σώματος. Οι συγκρούσεις αυτές σταδιακά οδήγησαν σε εμφύλιο πόλεμο. Αυτό στάθηκε και η αφορμή για τη συστηματική παρέμβαση των ξένων «προστάτιδων» δυνάμεων στην ελληνική πολιτική ζωή.

Δ. Το Σύνταγμα Της Τροιζήνας (1828)

Η Γ' Εθνική Συνέλευση συνήλθε στην Τροιζήνα, στις 19 Μαρτίου του 1827, ύστερα από πολλές περιπέτειες και κάτω από τη βαρεία ατμόσφαιρα της εμφύλιας σύγκρουσης μεταξύ πολιτικών και στρατιωτικών, «αγγλόφιλων» και «γαλλόφιλων» ηγετών της Επανάστασης. Πρόεδρός της ήταν ο Γ. Σισίνης και αποτελούνταν από 200 πληρεξούσιους.



Η Εθνοσυνέλευση, προτού ψηφίσει το Σύνταγμα και ύστερα από προετοιμασία του Θ. Κολοκοτρώνη, με ψήφισμα στις 3 Απριλίου του 1827 εξέλεξε τον Ι. Καποδίστρια «Κυβερνήτη της Ελλάδος». Το σκεπτικό που ώθησε στην επιλογή του Ι. Καποδίστρια παρατίθεται στον πρόλογο του σχετικού ψηφίσματος:

«...Η Εθνική Συνέλευσις, θεωρεί ότι η υψηλή επιστήμη του κυβερνάν την πολιτείαν και φέρειν προς ευδαιμονίαν τα έθνη, η εξωτερική και εσωτερική πολιτική, απαιτεί πολλήν πείραν και πολλά φώτα, τα οποία ο βάρβαρος Οθωμανός δεν επέτρεψε ποτέ εις τους Έλληνες. Θεωρεί ότι απαιτείται επικεφαλής της Ελληνικής Πολιτείας ο κατά πράξιν και θεωρίαν πολιτικός Έλλην, διά να κυβερνήση κατά τον σκοπόν της πολιτικής κοινωνίας...»¹²

¹² Βλ. Γ. Αναστασιάδη, Πολιτική και Συνταγματική Ιστορία της Ελλάδας (1821 – 1941), τεύχ. Α', σ. 15

Το γεγονός ότι ο Ι. Καποδίστριας εκλήθη να αναλάβει τη διακυβέρνηση της χώρας για περίοδο επτά ετών φανερώνει την ανάγκη να παραμείνει η εκτελεστική εξουσία ακλόνητη από εκλογικές αναμετρήσεις για σεβαστό χρονικό διάστημα. Η ίδια η εκλογή του Καποδίστρια ανάγκασε τους στρατιωτικούς και τους πολιτικούς να παραμερίσουν τις μεταξύ τους διαφορές, αναγνωρίζοντας πως ο Κυβερνήτης διέθετε το απαραίτητο κύρος και γνώσεις για τις περιστάσεις.

Το Σύνταγμα της Τροιζήνας ψηφίστηκε την 1^η Μαΐου του 1827, χρησιμοποίησε σαν πρότυπο το αμερικανικό Σύνταγμα του 1787 και ονομάστηκε «*Πολιτικόν Σύνταγμα της Ελλάδος*».

Ο δημοκρατικός χαρακτήρας του πολιτεύματος που καθιερώνεται με το Σύνταγμα της Τροιζήνας προκύπτει από την καθιέρωση της αρχής της ισότητας ενώπιον του νόμου (αρθρ.7 Σ. Τροιζ.), του προσιτού όλων των «δημοσίων επαγγελμάτων» σε όλους ανεξαιρέτως τους Έλληνες (αρθρ.8 Σ. Τροιζ.), της αναλογικής κατανομής των φορολογικών βαρών (αρθρ.10 Σ. Τροιζ.) και της απαγόρευσης κάθε τίτλου ευγενείας (αρθρ.27 Σ. Τροιζ.). Το αποκορύφωμα ωστόσο του δημοκρατικού πολιτισμού βρίσκεται στο άρθρο 5 του «Πολιτικού Συντάγματος της Ελλάδος». Στο συγκεκριμένο άρθρο για πρώτη φορά καθιερώνεται ρητά η αρχή της λαϊκής κυριαρχίας, ορίζοντας ότι «η Κυριαρχία ενυπάρχει εις το Έθνος· πάσα εξουσία πηγάζει εξ αυτού, και υπάρχει υπέρ αυτού». Καθιερώνεται δηλαδή, καθώς και με άλλες διατάξεις, η πολιτική υπεροχή της λαϊκής αντιπροσωπείας. Η ρητή αυτή διακήρυξη επαναλήφθηκε σχεδόν αυτούσια σε όλα τα Συντάγματα, από το 1864 μέχρι και σήμερα.

Το Σύνταγμα της Τροιζήνας διακρίνεται όχι μόνο για το δημοκρατικό, αλλά και για το φιλελεύθερο χαρακτήρα του. Ο τελευταίος είναι προφανής σε πολλές διατάξεις που θεσπίστηκαν προς προστασία των ατομικών δικαιωμάτων. Ο φιλελεύθερος, λοιπόν, χαρακτήρας του Συντάγματος προκύπτει από το άρθρο 11, όπου ορίζεται ότι «ο νόμος ασφαρίζει την προσωπικήν εκάστου ελευθερίαν [...]», από το άρθρο 26, όπου προστατεύεται η ελευθεροτυπία και η ελευθερία γνώμης («*Οι Έλληνες έχουν το δικαίωμα χωρίς προεξέτασιν να γράφωσιν και να δημοσιεύσωσιν ελευθέρως δια του τύπου ή αλλέως του στοχασμούς και τας γνώμας των, φυλάττοντες τους ακολούθους όρους· α'. Να μην αντιβαίνωσιν εις τας αρχάς της Χριστιανικής θρησκείας β'. Να μην αντιβαίνωσιν εις την σεμνότητα γ'. Ν' αποφεύγωσιν πάσαν προσωπικήν ύβριν και συκοφαντίαν*) καθώς και από το άρθρο 1, στο οποίο ορίζεται ρητά η ελευθερία θρησκευτικής συνείδησης και λατρείας («*Καθείς εις την Ελλάδα*

επαγγέλλεται την θρησκείαν του ελευθέρως, και δια την λατρείαν αυτής έχει ίσην υπεράσπισιν [...]»). Αξιομνημόνευτες είναι επίσης διατάξεις του Συντάγματος, όπως το άρθρο 17, που ορίζει την παροχή αποζημίωσης σε περίπτωση απαλλοτριώσεως για δημόσιο συμφέρον και το άρθρο του Συντάγματος που ορίζει ρητά τη μη αναδρομική ισχύ όλων των νόμων.

Όπως φανερώνει και το άρθρο 5, το οποίο όπως προαναφέρθηκε καθιερώνει για πρώτη φορά ρητά την αρχή της λαϊκής κυριαρχίας, η συγκρότηση της κρατικής εξουσίας χαρακτηρίζεται από την υπεροχή αυτή της λαϊκής αντιπροσωπείας. Ο Κυβερνήτης, που εξελέγη για περίοδο επτά (7) ετών (άρθρ. 120, 121 Σ. Τροιζ.), είναι απαραβίαστος (άρθρ. 103 Σ. Τροιζ.), ενώ έχει και την αρμοδιότητα να διορίζει και να αλλάζει τους γραμματείς της επικρατείας (άρθρ. 110 Σ. Τροιζ.), οι οποίοι έχουν την ευθύνη των δημόσιων πράξεών του (άρθρ. 104 Σ. Τροιζ.). Ο Καποδίστριας συμμετείχε μεν στην άσκηση της νομοθετικής εξουσίας, αλλά δε μπορούσε να ανατρέψει νομοθετικές αποφάσεις της Βουλής, καθώς διέθετε αναβλητικό απλώς δικαίωμα αρνησικυρίας (veto) (άρθρ. 73 Σ. Τροιζ.). Ακόμη, ο Κυβερνήτης δεν είχε τη δυνατότητα να διαλύσει τη Βουλή ούτε μπορούσε να συνάψει συνθήκες ειρήνης, συμμαχίας, εμπορίου κ.ά. χωρίς τη συγκατάθεση της λαϊκής αντιπροσωπείας.

Στο «Πολιτικόν Σύνταγμα της Ελλάδος» αφιερώνεται ειδικό κεφάλαιο στους γραμματείς της επικρατείας (άρθρ. 126 – 132 Σ. Τροιζ.)¹³. Υφίστανται έξι γραμματείς, σύμφωνα με το άρθρο 126 του Συντάγματος: (α) εξωτερικών, (β) εσωτερικών και αστυνομίας, (γ) οικονομίας, (δ) πολεμικών, (ε) ναυτικών και (στ) δικαίου και παιδείας. Οι γραμματείς διορίζονται, όπως είδαμε, από τον Κυβερνήτη (άρθρ. 110 Σ. Τροιζ.) και είναι υπεύθυνοι για τις δημόσιες πράξεις του (άρθρ. 104 Σ. Τροιζ.)¹⁴. Επιπλέον, «*δημοσιεύουν και ενεργούν όλα τα διατάγματα του Κυβερνήτου, και έκαστος προσυπογράφεται εις όσα αναγράφονται εις τον κλάδον του*» (άρθρ. 127 Σ. Τροιζ.). Οι υπουργοί, προσκαλούμενοι από τη Βουλή, οφείλουν, σύμφωνα με το άρθρο 128 του Συντάγματος, να δίνουν όλες τις απαραίτητες πληροφορίες για τα ζητήματα που σχετίζονται με τον κλάδο τους και έχουν παράλληλα το ελεύθερο να παρακολουθούν όλες τις συνεδριάσεις της Βουλής και να ακούγονται, εφόσον ζητήσουν το λόγο (άρθρ. 129 Σ. Τροιζ.). Τέλος, οι γραμματείς είναι υπεύθυνοι και μπορούν να κατηγορηθούν στη Βουλή για εσχάτη προδοσία, κατάχρηση δημοσίου

¹³ Βλ. αναλυτικά το κείμενο του Συντάγματος της Τροιζήνας που παρατίθεται, Ανδρ. Δημητρόπουλου, Γενική Συνταγματική Θεωρία, τόμος Α', σ. 329

¹⁴ Από τη συγκεκριμένη διάταξη μπορεί να συναχθεί ότι στο Σύνταγμα του 1827 ενυπήρχαν τα πρώτα ψήγματα της κοινοβουλευτικής αρχής.

χρήματος και υπογραφή διαταγμάτων, τα οποία αντιβαίνουν στους θεμελιώδεις νόμους (άρθρ. 131 Σ. Τροιζ.).

Πέρα απ' αυτά, το Σύνταγμα της Τροιζήνας καθιέρωσε την πλήρη διάκριση των εξουσιών (άρθρ. 36 – 42 Σ. Τροιζ.). *«Η κυριαρχία του Έθνους διαιρείται εις τρεις εξουσίας· Νομοθετικήν, Νομοτελεστικήν και Δικαστικήν»*. Μάλιστα, διατύπωσε με σαφήνεια τις αρμοδιότητες κάθε μιας εξουσίας: *«Η Νομοθετική κατασκευάζει τους νόμους»* (άρθρ. 37 Σ. Τροιζ.), *«Η Νομοτελεστική επικυρώνει αυτούς κατά το 73 άρθρον και τους εκτελεί»* (άρθρ. 38 Σ. Τροιζ.) και *«Η Δικαστική τους προσαρμόζει»* (άρθρ. 39 Σ. Τροιζ.).¹⁵

Το Κεφάλαιο ζ' του Συντάγματος (άρθρ. 43 – 101) αναφέρεται στη Βουλή, η οποία *«ολικώς θεωρουμένη, είναι απαραβίαστος»* (άρθρ. 46 Σ. Τροιζ.). Τα μέλη της είναι οι αντιπρόσωποι του Έθνους (άρθρ. 43 Σ. Τροιζ.) και εκλέγονται για τρία (3) χρόνια (άρθρ. 57 Σ. Τροιζ.). Η σύνθεση της Βουλής προβλέπεται από το Σύνταγμα να ανανεώνεται κατά το 1/3 κάθε χρόνο (άρθρ. 57 Σ. Τροιζ.) και οι συνεδριάσεις της είναι δημόσιες (άρθρ. 67 Σ. Τροιζ.). Κανείς δεν έχει τη δυνατότητα να εκλεγεί βουλευτής σε δύο συνεχείς περιόδους (άρθρ. 58 Σ. Τροιζ.), και κάθε «αντιπρόσωπος» έχει *«το δικαίωμα να ζητή και να λαμβάνη τας αναγκαίας πληροφορίας από τας Γραμματείας περί παντός πράγματος, συζητουμένου εις την Βουλήν»* (άρθρ. 83 Σ. Τροιζ.), δικαίωμα στο οποίο πολλοί, όπως αναφέρει ο Ν. Αλιβιζάτος, είδαν σπέρμα κοινοβουλευτικής ευθύνης των υπουργών.

Αξίζει να σημειωθεί ότι το Σύνταγμα της Τροιζήνας όριζε ότι τα δικαστήρια δικάζουν *«κατά τους γραπτούς νόμους του Έθνους»* (άρθρ. 134 Σ. Τροιζ.). Όπως παρατηρεί σχετικά ο Αρ. Μάνεσης:

«...Η διάταξη αυτή ήταν σκόπιμη σε μια εποχή που υπήρχε ένα νομικό χάος ύστερα από την κατάρρευση της οθωμανικής εξουσίας. Οι κανόνες δικαίου που ρυθμίζουν την κοινωνική συμβίωση ήταν εν πολλοίς άγραφοι, ήταν έθιμα διάσπαρτα αλλά όχι ομοιόμορφα σ' όλο το εύρος της μικρής ελληνικής επικράτειας της εποχής εκείνης. Τα έθιμα όμως εξέφραζαν αντιλήψεις και θεσμούς κατά το μάλλον ή το ήττον απαρχαιωμένους, απηχούσαν και συντηρούσαν κοινωνικές σχέσεις καθυστερημένες. Συνεπώς η συνταγματική μέριμνα για την εφαρμογή των «γραπτών νόμων» που καταργούσε την ισοτιμία γραπτού και εθιμικού δικαίου, ήταν μια θετική προσπάθεια για

¹⁵ Βλ. αναλυτικά το κείμενο του Συντάγματος της Τροιζήνας, Κεφ. Ε', άρθρ. 36 – 42, που παρατίθεται.

εξοβελισμό του τοπικιστικού πνεύματος και για την διασφάλιση της πολιτικής ενότητας του Έθνους...»

Το Σύνταγμα του 1828 έδωσε στην επαναστατημένη χώρα ένα πολίτευμα έντονα δημοκρατικό, εμπνευσμένο από φιλελεύθερες και δημοκρατικές ιδέες της εποχής. Θεωρείται μάλιστα ως το πιο δημοκρατικό και προοδευτικό όχι μόνο από τα δύο προηγούμενα Συντάγματα, αλλά και από τα τότε ισχύοντα στην Ευρώπη. Κατά τον Αλεξ. Σβώλο αποτελεί *«το τελειότερον των Συνταγμάτων της Επανάστασεως»*. Όπως ο ίδιος υποστηρίζει, το πολίτευμα είναι *«εμπνευσμένον τόσον εντόνως από τας δημοκρατικές και φιλελεύθερας ιδέας, ώστε δικαίως ελέχθη ότι υπερέβαινε τα ισχύοντα τότε εν Ευρώπη»* και *«υπό πολλάς επόψεις αξιοσημείωτον δια την αρτιωτέραν διατύπωσιν του συστήματος των ατομικών ελευθεριών και διότι τονίζει το τυπικόν κύρος του Συντάγματος»*. Ο Ανδρ. Δημητρόπουλος θεωρεί πως *«η εφαρμογή των διατάξεων του Συντάγματος θα μπορούσε ίσως να οδηγήσει στη διαμόρφωση κοινοβουλευτικού συστήματος»*. Γεγονός είναι πάντως ότι το «Πολιτικόν Σύνταγμα της Ελλάδος», δημοκρατικότερο και αρτιότερο από τα προηγούμενα, άσκησε σημαντική και εμφανή επιρροή στα επόμενα Συντάγματα και στην επιστήμη του Συνταγματικού Δικαίου, αλλά και σε ολόκληρη την εξέλιξη του πολιτικού βίου της χώρας.

Ωστόσο, το Σύνταγμα της Τροιζήνας *«προτείνοντας μια εύθραυστη ισορροπία ανάμεσα στη Βουλή και τον Αρχηγό του Κράτους – Κυβερνήτη δεν αντιμετώπιζε το ενδεχόμενο διαφωνίας τους, δεν πρόβλεπε μια ασφαλιστική δικλείδα σε περίπτωση που μια διάσταση ανάμεσα στα δύο κυρίαρχα κρατικά όργανα θα δημιουργούσε εμπλοκή στη λειτουργία του πολιτεύματος»*¹⁶.

Λίγους μήνες μετά την ψήφισή του το Σύνταγμα της Τροιζήνας ανεστάλη από τη Συνέλευση υπό το βάρος και την πίεση των συνθηκών στις οποίες βρισκόταν η επαναστατημένη χώρα.

Πράγματι, ο Ι. Καποδίστριας εισηγήθηκε στη Βουλή, στις 18 Ιανουαρίου του 1828, την αναστολή του Συντάγματος και τη σύσταση αντιπροσωπευτικού σώματος από 27 μέλη, που ονομάστηκε «Πανελλήνιον». Ως επιχείρημα για την πραξικοπηματική¹⁷ αυτή του πράξης, ο Κυβερνήτης επικαλέστηκε τις ανώμαλες

¹⁶ Βλ. Γ. Αναστασιάδη, Πολιτική και Συνταγματική Ιστορία της Ελλάδας (1821–1941), τεύχ. Α', σ. 18

¹⁷ Πραξικοπηματική επειδή, σύμφωνα με το Σύνταγμα του 1827, κανένα όργανο του κράτους δεν είχε δικαίωμα να «αναστείλει» την ισχύ του καταστατικού χάρτη.

εσωτερικές περιστάσεις, οι οποίες δεν επέτρεπαν την εφαρμογή ενός τόσο φιλελεύθερου πολιτεύματος¹⁸.

¹⁸ Η αιτιολογία του Ι. Καποδίστρια για την αναστολή του Συντάγματος της Τροιζήνας ήταν ότι «...αι δειναι της Πατρίδος περιστάσεις και η διάρκεια του πολέμου δεν εσυγχώρησαν ούτε συγχωρούσι την ενέργειαν καθ' όλην αυτού την έκτασιν...» και ότι «...η σωτηρία του Έθνους είναι ο υπέρτατος πάντων νόμος». Αξιοσημείωτη είναι η έκθεση του Κυβερνήτη προς την Εθνοσυνέλευση του Άργους στις 11 Ιουλίου 1829, όπου τονίζει ότι η αναστολή του Συντάγματος θα διαρκέσει μόνο μέχρις ότου «η τύχη της Ελλάδος αποφασισθή οριστικώς» και ότι «εν τω μεταξύ πρέπει να παρασκευασθή η σύνταξις οριστικών συνταγματικών νόμων μετά σκέψιν ώριμον και συζήτησιν».

Αποτίμηση Των Συνταγμάτων Της Επανάστασης

Τα πρώτα Συντάγματα της επαναστατημένης χώρας έχουν πολλά κοινά στοιχεία, χάρη στα οποία καθίστανται άξια μελέτης και μνήμης. Επιλεκτικά παρατίθενται ορισμένα από αυτά:

- *Οι δημοκρατικές διαδικασίες που ακολουθήθηκαν για την ψήφιση των Συνταγμάτων του Αγώνα.* Ομολογουμένως υπάρχουν πολλές επιφυλάξεις σχετικά με το αδιάβλητο των εκλογικών διαδικασιών και την αντιπροσωπευτικότητα των επαναστατικών Εθνικών Συνελεύσεων¹⁹. Ωστόσο, τεράστια είναι η σημασία του δημοκρατικού τρόπου με τον οποίο καταρτίστηκαν τα Συντάγματα της Εθνεγερσίας²⁰.
- *Ο προοδευτικός χαρακτήρας των Επαναστατικών Συνταγμάτων.* Τα επαναστατικά δημοκρατικά Συντάγματα προηγούνται σε σύγκριση με τα αντίστοιχα των ευρωπαϊκών κρατών. Κι αυτό γιατί τα ελληνικά Επαναστατικά Συντάγματα καθιέρωναν πολίτευμα αμιγώς δημοκρατικό, τη στιγμή που τα άλλα κράτη στην Ευρώπη είχαν πολιτεύματα μοναρχικά ή απολυταρχικά²¹.
- *Η ξένη επιρροή,* η οποία είναι άμεση και έμμεση. Τα Επαναστατικά Συντάγματα επηρεάστηκαν άμεσα από άλλα συνταγματικά κείμενα. Ειδικότερα, το Σύνταγμα της Επιδαύρου είναι εμφανώς επηρεασμένο το μετριοπαθές γαλλικό Σύνταγμα του 1795 και τις ιδέες της Γαλλικής Επανάστασης, όπως άλλωστε και το Σύνταγμα του Άστρους, ενώ το Σύνταγμα της Τροιζήνας χρησιμοποίησε ως πρότυπο το Σύνταγμα των Η.Π.Α του 1787. Ορισμένες μάλιστα διατάξεις, τόσο στο οργανωτικό μέρος όσο και στο πεδίο των ατομικών ελευθεριών, μεταφέρθηκαν σχεδόν αυτούσιες στη χώρα μας, όπως μας πληροφορεί ο Ν. Αλιβιζάτος. Η ξένη επιρροή ήταν και έμμεση. Η διαπίστωση αυτή συνάγεται από το γεγονός ότι οι αγωνιζόμενοι Έλληνες, στην προσπάθειά τους να κερδίσουν την εύνοια της φιλελεύθερης ευρωπαϊκής κοινής γνώμης, πλειοδότησαν σε φιλελεύθερες και καθ' όλα δημοκρατικές διακηρύξεις.

¹⁹ Ο Π. Πιτινέλης γράφει χαρακτηριστικά για την Α' Εθνοσυνέλευση: «εις όλας τας εξουσίας εξελέγησαν σχεδόν αποκλειστικώς ολιγαρχικοί. Όσοι δε εκ των μελών της ολιγαρχίας δεν κατορθώθη να περιληφθούν εις το Νομοτελεστικόν περιελήφθησαν ως απλοί βουλευταί εις το Βουλευτικόν όπου και συνεκέντρωσαν ισχυράν πλειοψηφίαν (...)».

²⁰ Βλ. αναλυτικά Ν. Αλιβιζάτου, Εισαγωγή στην Ελληνική Συνταγματική Ιστορία, τεύχ. Α', σ.43

²¹ Στην Ευρώπη μόνο η Ελβετία δεν είχε μονάρχη.

- *Ο δημοκρατικός χαρακτήρας των Επαναστατικών Συνταγμάτων.* Οι δημοκρατικές ιδέες της εποχής βρήκαν πρόσφορο έδαφος στις κοινωνικές συνθήκες που επικρατούσαν τον καιρό εκείνο στην Ελλάδα, αλλά και στη νοοτροπία του Έλληνα. Όλα τα Συντάγματα της Επανάστασης καθιέρωναν πολίτευμα αμιγώς δημοκρατικό²², ενώ άμεσα ή έμμεσα όλα αναγνώριζαν την αρχή της λαϊκής κυριαρχίας.
- *Ο φιλελεύθερος χαρακτήρας των Συνταγμάτων αυτών, που προκύπτει κυρίως από τις διατάξεις που ρητά κατοχυρώνουν βασικά ατομικά δικαιώματα και ελευθερίες.* Ειδικότερα, στο «Προσωρινόν Πολίτευμα της Ελλάδος» διασφαλιζόνταν με τρόπο ατελή οι ατομικές ελευθερίες των Ελλήνων, στο Σύνταγμα του Άστρους η προστασία των ατομικών ελευθεριών βελτιώθηκε, ενώ στο Σύνταγμα της Τροιζήνας θεσπίζονταν πλέον και καθιερώνονταν κατά άρτιο τρόπο ως σύστημα τα ατομικά δικαιώματα.
- *Όλα τα Επαναστατικά Συντάγματα περιέχουν ειδικές διατάξεις αναφερόμενες στην Κυβέρνηση, στον Πρωθυπουργό και τους Υπουργούς.*
- *Καθορίζουν τον αριθμό και τις αρμοδιότητες των υπουργείων.*
- *Τα συνταγματικά κείμενα της επαναστατικής περιόδου προβλέπουν μια πρώτη μορφή ευθύνης των υπουργών ενώπιον του νομοθετικού σώματος²³ (Σπε΄ Σ. Επιδ., {ΣΞΞ΄ οο΄ Σ. Άστρ., άρθρ.131 Σ. Τροιζ.).*
- *Το αιρετό του ανώτερου εκτελεστικού οργάνου.*
- *Ο πολυαρχικός χαρακτήρας των Συνταγμάτων της Επιδάουρου και του Άστρους σε αντιδιαστολή με τη μονοπρόσωπη εκτελεστική εξουσία με επταετή θητεία που καθιέρωσε το Σύνταγμα της Τροιζήνας.*

²² Ο Αρ. Μάνεσης γράφει: «Ήτο δε τόσον ισχυρά η θέλησις του μαχόμενου ελληνικού λαού να ζήση όχι μόνο εθνικός αλλά και πολιτικός ελεύθερος, ώστε τα συντηρητικά στοιχεία της εποχής δεν ηδυνήθησαν να αντιταχθούν εμφανώς εις την θέσπισιν δημοκρατικού και φιλελεύθερου πολιτεύματος. Προσπάθησαν όμως να επωφεληθούν αυτού και εν πολλοίς το κατόρθωσαν».

²³ Ο Ανδρ. Δημητρόπουλος θεωρεί αξιοσημείωτη την προβλεπόμενη από το Σύνταγμα της Επιδάουρου ποινική ευθύνη των υπουργών και υποστηρίζει πως «η εφαρμογή των διατάξεων αυτών θα μπορούσε ίσως να οδηγήσει στη διαμόρφωση κοινοβουλευτικού συστήματος».

- *Η μη εφαρμογή τους.* Όλα τα Συντάγματα της επαναστατικής περιόδου ανεστάλησαν ή παραβιάστηκαν ανοιχτά, αμέσως σχεδόν μετά την υιοθέτησή τους. Ειδικότερα, το Σύνταγμα της Τροιζήνας ανεστάλη ρητά ύστερα από το πραξικόπημα του Ι. Καποδίστρια, ενώ τα Συντάγματα της Επιδάουρου και του Άστρους παραβιάστηκαν σιωπηρά. Η μη εφαρμογή των Συνταγμάτων του Αγώνα οφειλόταν αφενός στην πίεση των συνθηκών ενός σκληρού πολέμου που ταλάνιζε την επαναστατημένη χώρα και αφετέρου στις εσωτερικές συγκρούσεις μεταξύ των Ελλήνων.

- *Θεμελίωσαν, κατά τον Ανδρ. Δημητρόπουλο, ένα «δημοκρατικό συνταγματικό προηγούμενο».* Μπορεί τα Συντάγματα του Αγώνα να μην ίσχυσαν στην πράξη, ωστόσο η ιδεολογική και παιδευτική τους λειτουργία ήταν σημαντική, με αποτέλεσμα να αποτελέσουν σημείο αναφοράς όλων των μετέπειτα Συνταγμάτων και να μη γίνει δυνατή η απόλκιση από αυτό το «δημοκρατικό συνταγματικό προηγούμενο, παρά μόνο πρόσκαιρα.

Το «Ηγεμονικό» Σύνταγμα (1832)

Ο Ι. Καποδίστριας με εισήγησή του στη Βουλή στις 18.1.1828²⁴ ανέστειλε την εφαρμογή του Συντάγματος της Τροιζήνας, επικαλούμενος τις «δεινές περιστάσεις» που δεν «συγχωρούσαν» την πλήρη λειτουργία των δημοκρατικών θεσμών που αυτό καθιέρωνε. Με το ψήφισμα που υιοθέτησε η Βουλή ίδρυσε ένα καινούριο προσωρινό πολίτευμα, στο οποίο όλες τις εξουσίες αναλάμβανε ο Κυβερνήτης, με τη βοήθεια του «Πανελληνίου», συμβουλευτικού οργάνου, το οποίο αποτελούνταν από 27 διοριζόμενα από τον ίδιο μέλη.

Παράλληλα, συνήλθε η Δ' Εθνική Συνέλευση, ύστερα από επανειλημμένες αναβολές, στις 11.7.1829 στο Άργος. Αυτή, με ψήφισμά της (22.1.1829) επικύρωσε την πράξη της 18^{ης} Ιανουαρίου 1828, με ορισμένες ωστόσο τροποποιήσεις. Αντί για το «Πανελλήνιο», για παράδειγμα, ιδρύθηκε η Γερουσία, την οποία αποτελούσαν επίσης 27 μέλη, εκ των οποίων τα 6 διορίζονταν ελεύθερα από τον Κυβερνήτη, ενώ τα υπόλοιπα 21 θα επέλεγε από κατάλογο 63 προσώπων που θα είχε προηγουμένως καταρτίσει η Εθνοσυνέλευση.

Στις 27.9.1831 ο Ι. Καποδίστριας δολοφονήθηκε στο Ναύπλιο από τους αδελφούς Μαυρομιχάλη. Μετά τη δολοφονία του Κυβερνήτη ακολούθησε μια ταραγμένη περίοδος εμφυλίου πολέμου και αναρχίας. Η Γερουσία, ελλείψει Κυβερνήτη, ανέθεσε την εξουσία σε τριμελή Διοικητική Επιτροπή, την οποία αποτελούσαν ο Αυγουστίνος Καποδίστριας, ο Θ. Κολοκοτρώνης και ο Ι. Κωλέττης, συγκάλεσε την Ε' Εθνική Συνέλευση στο Άργος αρχικά και μετά στο Ναύπλιο στις 5 Δεκεμβρίου του 1831.

Η Ε' Εθνική Συνέλευση, μέσα σε ατμόσφαιρα διχασμού, ανέθεσε την νομοτελεστική εξουσία στον Αυγ. Καποδίστρια, δίνοντάς του τον τίτλο του «Προέδρου της Ελληνικής Κυβερνήσεως». Στις 15 Μαρτίου του 1832, η Συνέλευση ψήφισε το «Ηγεμονικό» ή «Βασιλικό» Σύνταγμα, κατά το οποίο «η Ελληνική Επικράτεια είναι ηγεμονία διαδοχική, συνταγματική και κοινοβουλευτική, ενεργουμένου του πολιτικού κράτους αντιπροσωπευτικώς υπέρ του Έθνους υπό διαφόρων Αρχών» (άρθρ. 53).

Πρόκειται, σύμφωνα με τον Γ. Αναστασιάδη, για έναν «καταστατικό χάρτη σκοπιμότητας», ο οποίος ψηφίστηκε εν όψει του Πρωτοκόλλου του Λονδίνου της 1 /

²⁴ Κατά τον Αλεξ. Σβόλο «Από αυτήν αρχίζει κατ' ουσίαν η απολυταρχία εις την Ελλάδα, η οποία, αδιαφόρως αν ησκήθη από τον Κυβερνήτη ή από τον Όθωνα, διήρκεσε μέχρι του Συντάγματος του 1844».

13 Φεβρουαρίου 1832 ανάμεσα στην Αγγλία, τη Γαλλία και τη Ρωσία, με απώτερο στόχο να εγκαθιδρυθεί στην Ελλάδα το πολίτευμα της κοινοβουλευτικής συνταγματικής μοναρχίας, που θα συντελούσε, σύμφωνα πάντα με τις προσδοκίες των Ελλήνων, στην εσωτερική ειρήνευση της χώρας.

Με το «Ηγεμονικό» Σύνταγμα καθιερώνεται η συνταγματική μοναρχία. Ο «Ηγεμών», ο ανώτατος δηλαδή κληρονομικός άρχοντας, ήταν πρόσωπο απαραβίαστο και πολιτικά ανεύθυνο. Υπεύθυνοι για τις πράξεις του ήταν οι υπουργοί που ο ίδιος διόριζε και έπαυε. Είχε, ακόμη, το δικαίωμα διάλυσης της Βουλής, θεσμός που εμφανίστηκε για πρώτη φορά στην ελληνική συνταγματική ιστορία. Οι υπουργοί, που μπορούσαν να είναι και μέλη της Βουλής (άρθρ. 153), είχαν τη δυνατότητα να παρευρίσκονται στις συνεδριάσεις τόσο της Βουλής όσο και της Γερουσίας (άρθρ. 112), να ακούγονται εφόσον ζητούσαν το λόγο (άρθρ. 200), ενώ είχαν την υποχρέωση να δίνουν διασαφήσεις για οποιοδήποτε θέμα σχετιζόταν με τον κλάδο διοικήσεώς τους (άρθρ. 112).

Το «Βασιλικό» Σύνταγμα εισήγαγε για πρώτη φορά το σύστημα των δύο Βουλών. Η Γερουσία δηλαδή ασκεί από κοινού με τη Βουλή των αντιπροσώπων²⁵ και τον Ηγεμόνα τη νομοθετική εξουσία.

Πέραν αυτών, το «Ηγεμονικό» Σύνταγμα προστάτευε τα ατομικά δικαιώματα που διασφαλιζόνταν και στα τρία Συντάγματα της Εθνεγερσίας και, για πρώτη φορά στην Ελλάδα, αναγνωρίστηκε το απαραβίαστο του ασύλου της κατοικίας.

Το «Βασιλικό» Σύνταγμα δεν τέθηκε ποτέ σε εφαρμογή. Όπως σημειώνει ο Αρ. Μάνεσης το «Ηγεμονικό» Σύνταγμα *«μαρτυρεί περί της απεγνωσμένης προσπάθειας της Ε' Εθνικής Συνελεύσεως να συνδυάσει κατά το δυνατόν – έχουσα ως πρότυπον τον Γαλλικόν Συνταγματικόν Χάρτην του 1830 και το Βελγικόν Σύνταγμα του 1831 – το υπό των ξένων δυνάμεων επιβληθέν μοναρχικόν πολίτευμα με τις φιλελεύθερες και δημοκρατικές αρχές που είχαν καθιερώσει τα Συντάγματα της εθνεγερσίας»*.

Αναμφισβήτητα πάντως αποτελεί ένα αξιόλογο συνταγματικό κείμενο. Τη συγκεκριμένη διαπίστωση στηρίζει ο φιλελεύθερος χαρακτήρας του, ο οποίος προκύπτει από την αναγνώριση του απαραβίαστου του ασύλου της κατοικίας αφενός και των ατομικών δικαιωμάτων που διασφάλιζαν και τα τρία προηγούμενα Συντάγματα αφετέρου.

²⁵ Τα μέλη της Βουλής των αντιπροσώπων θα εξέλεγε ο λαός με έμμεση και «τιμηματική», δηλαδή βάσει περιουσιακών και εισοδηματικών προσόντων, ψηφοφορία.

Ομολογουμένως, όμως, η ύπαρξη Συντάγματος αποτελούσε ανέκαθεν τη βάση της πολιτικής ύπαρξης του ελληνικού λαού. Η απολυταρχία, όπως υπογραμμίζει και ο Αλεξ. Σβώλος, σε καμία περίοδο της νεότερης πολιτικής ιστορίας της χώρας δε μπόρεσε να στεριώσει, παρά μόνο σαν προσωρινό «σύστημα». Γι' αυτό το λόγο άλλωστε το «Ηγεμονικό» Σύνταγμα δεν εφαρμόστηκε ποτέ.

Το Σύνταγμα Του 1844

Το «Ηγεμονικό» Σύνταγμα, το οποίο όπως είδαμε δεν τέθηκε ποτέ σε εφαρμογή, διαδέχτηκε το Σύνταγμα του 1844.

Προτού όμως μιλήσουμε γι' αυτό, κρίνεται απαραίτητο να αναφερθούμε, συνοπτικά έστω, στην περίοδο της απόλυτης μοναρχίας (1833 – 1843) αφενός και στην Επανάσταση της 3^{ης} Σεπτεμβρίου που οδήγησε στη συνταγματική μοναρχία αφετέρου, ούτως ώστε να καταστούν σαφέστερες οι συνθήκες υπό τις οποίες οδηγήθηκαν οι Έλληνες από την απόλυτη στη συνταγματική μοναρχία.

A. Η Περίοδος Της Απόλυτης Μοναρχίας (1833 – 1843)

Οι τρεις Μεγάλες Δυνάμεις της εποχής, οι οποίες από το 1824 κιόλας επενέβαιναν συστηματικά στα ελληνικά πράγματα, υπέγραψαν το Πρωτόκολλο του Λονδίνου (22 Ιανουαρίου / 3 Φεβρουαρίου 1830), που όριζε ότι «η Ελλάς υπό την κυριαρχίαν του πρίγκηπος της Βαυαρίας Όθωνος και την εγγύησιν των τριών Αυλών θα αποτελέση ανεξάρτητον μοναρχικόν κράτος». Η επιβολή αυτή του καθεστώτος της απόλυτης μοναρχίας βασίστηκε όχι σε κάποια απόφαση του ελληνικού λαού, αλλά στη Διεθνή Συνθήκη του Λονδίνου της 25^{ης} Απριλίου / 7^{ης} Μαΐου 1832²⁶.

Το βασιλικό στέμμα προσφέρθηκε αρχικά από τις «Προστάτιδες» Δυνάμεις στον πρίγκηπα Λεοπόλδο του Σαξκοβούργου, ο οποίος αρνήθηκε την «προσφορά» αυτή. Με το Πρωτόκολλο του Λονδίνου της 1^{ης} / 13^{ης} Φεβρουαρίου 1832, οι Μ. Δυνάμεις προσέφεραν το ελληνικό στέμμα στον 17χρονο τότε πρίγκηπα Φρειδερίκο Όθωνα²⁷, που έφερε πλέον τον τίτλο του «Βασιλέως της Ελλάδος».

Επειδή ωστόσο ο Όθων ήταν ανήλικος, ο Λουδοβίκος ο Α' εξουσιοδοτήθηκε από τις Μ. Δυνάμεις να διορίσει τριμελή «Αντιβασιλεία», η οποία θα συγκέντρωνε στα χέρια της όλες τις εξουσίες του Όθωνα μέχρι την ενηλικίωση του τελευταίου, την 1^η Ιανουαρίου 1835. Η «Αντιβασιλεία»²⁸, την οποία αποτελούσαν ο κόμης Ιωσήφ

²⁶ Σύμφωνα μάλιστα με τη Διεθνή Συνθήκη του Λονδίνου της 25^{ης} Απριλίου / 7^{ης} Μαΐου 1832, οι Μ.Δυνάμεις προσέφεραν «την διαδοχικήν κυριαρχίαν της Ελλάδος» στον Όθωνα (άρθρ. 1) «...δυνάμει την προς αυτάς προσηκόντως δοθείσης πληρεξουσιότητος υπό του Ελληνικού Έθνους», χωρίς στην πραγματικότητα να έχει προηγηθεί κάποια εκλογή του ελληνικού λαού ή κάποια απόφαση των αντιπροσώπων του.

²⁷ Ο Φρειδερίκος Όθωνας ήταν γιος του φιλέλληνα βασιλιά της Βαυαρίας Λουδοβίκου του Α'.

²⁸ Για την Αντιβασιλεία και το έργο της βλ. Ν. Αλιβιζάτου, όπ. παρ., σ.52 επ.

Λουδοβίκος φόν Άρμανσπεργκ (Ludwig von Armansperg) ως πρόεδρος, ο καθηγητής Γεώργιος Λουδοβίκος φόν Μάουρερ (Georg Ludwig von Maouerer) και ο στρατηγός Κάρολος Γουλιέλμος φόν Κάυντεκ (Karl Wilhelm von Heideck), άμα τη αφίξει του Όθωνα στο Ναύπλιο στις 6 Φεβρουαρίου 1833, εξέδωσε προκήρυξη προς τους Έλληνες με τη χαρακτηριστική φράση «Όθων, ελέω Θεού βασιλεύς της Ελλάδος»²⁹ και χωρίς να κάνει καμία νύξη για κατάρτιση Συντάγματος.

Ούτε στη διακήρυξη που απηύθυνε προς τον ελληνικό λαό μετά την ενηλικίωσή του ο Όθωνας ανέφερε οτιδήποτε είχε σχέση με την ψήφιση Συντάγματος. Κυβερνούσε μόνος, με τη βοήθεια της «αυλής» του ή, όπως ονομαζόταν τότε, του «ανακτοβουλίου» ή «καμαρίλας». Με διάταγμά του στις 18 / 30 Σεπτεμβρίου 1835 ιδρύθηκε το Συμβούλιο της Επικρατείας (ΣτΕ)³⁰. Ως προς την άσκηση της εξουσίας τίποτε το ουσιαστικό δεν άλλαξε μετά την ενηλικίωση του μονάρχη³¹.

Β. Η Επανάσταση Της 3^{ης} Σεπτεμβρίου 1843 και η Σύγκληση Της Εθνικής Συνέλευσης

Το ελληνικό κράτος της απόλυτης μοναρχίας είχε, σύμφωνα με τον Ανδρ. Δημητρόπουλο, «ελληνικό κορμό και βαναρική κεφαλή. Ήταν ένα δημιούργημα, που από τη φύση του δεν έμελλε να διατηρηθεί πολύ». Έτσι, στη 1 μετά τα μεσάνυχτα της 3^{ης} Σεπτεμβρίου 1843, τμήματα στρατού υπό το στρατηγό Δ. Καλλέργη αναπτύχθηκαν στην πλατεία των ανακτόρων³² με την υποστήριξη του ελληνικού λαού, ο οποίος συγκεντρώθηκε στο ίδιο μέρος και διαδήλωνε υπέρ του Συντάγματος. Στην εξέγερση προσχώρησε και το ΣτΕ. Ο Όθων, που δεν είχε κατορθώσει να δημιουργήσει ένα φιλοβασιλικό εθνικό κόμμα που θα τον υποστήριζε, υποχρεώθηκε να υπογράψει «πράξιν», όπου όριζε ότι «θέλει συγκαλεσθή Εθνική Συνέλευση, δια να συντάξωμεν μετ' αυτής το Σύνταγμα του κράτους».

Οι εκλογές για την ανάδειξη της Εθνοσυνέλευσης προκηρύχθηκαν στις 7 Σεπτεμβρίου. Οι εκλογείς θα ψήφιζαν βάσει του καποδιστριακού εκλογικού νόμου

²⁹ Στόχος της φράσης «Όθων, ελέω Θεού βασιλεύς της Ελλάδος» ήταν να τονιστεί το γεγονός ότι ο μονάρχης αντλεί την εξουσία του όχι από το λαό, αλλά από το Θεό.

³⁰ Το ΣτΕ αποτελούσαν 20 μέλη που διόριζε και έπαινε ελεύθερα ο ίδιος ο Όθωνας. Στις αρμοδιότητές του συμπεριλαμβάνονταν η γνωμάτευση για τα νομοσχέδια, η έγκριση του κρατικού προϋπολογισμού κ.ά.

³¹ Για το έργο του Όθωνα βλ. Ν. Αλιβιζάτου, όπ. παρ., σ.56 επ.

³² Στην έκρηξη του κινήματος της 3^{ης} Σεπτεμβρίου 1843 αδιαμφισβήτητα καθοριστικό ρόλο έπαιξε το γεγονός ότι τα οικονομικά της χώρας οδηγήθηκαν σε καθεστώς ευρωπαϊκού οικονομικού ελέγχου, πλήγμα το οποίο «χρεώθηκε» στον Όθωνα.

της 4^{ης} Μαρτίου 1829³³. Η εκλογική διαδικασία ολοκληρώθηκε χωρίς σοβαρές αλλοιώσεις της ελεύθερης βούλησης των ψηφοφόρων.



Η Εθνοσυνέλευση, που απαρτίστηκε τελικά από 244 πληρεξούσιους που είχαν εκλεγεί από 92 εκλογικές περιφέρειες (ανάμεσα στις οποίες περιλαμβάνονταν και 12 αλύτρωτες περιοχές που είχαν συμμετάσχει στην Επανάσταση του 1821) συνήλθε στις 8 Νοεμβρίου 1843 και αυτοονομάστηκε «η της Γ' Σεπτεμβρίου εν Αθήναις Εθνική των Ελλήνων Συνέλευσις». Ο Όθων, αφού κήρυξε την έναρξη των εργασιών της Εθνοσυνέλευσης, δήλωσε ότι το Σύνταγμα που επρόκειτο να καταρτιστεί έπρεπε να αποτελεί προϊόν συμφωνίας μεταξύ του ιδίου και των αντιπροσώπων του λαού. Στις 26 Νοεμβρίου η Εθνοσυνέλευση εξέλεξε 21μελή επιτροπή, προκειμένου να καταρτίσει σχέδιο Συντάγματος, με γενικό εισηγητή τον πληρεξούσιο των Ηπειρωτών Λ. Μελά. Το τελικό σχέδιο ψηφίστηκε στο σύνολό του στις 21 Φεβρουαρίου του 1844 και υπεβλήθη στον Όθωνα την ίδια ημέρα «*δια να λάβη αυτό υπ' όψιν, και φέρη επ' αυτού όσας ήθελε νομίσει αναγκαίας παρατηρήσει*». Ο μονάρχης το επέστρεψε με ορισμένες παρατηρήσεις, εκ των οποίων η Συνέλευση άλλες έλαβε υπ' όψιν της και για άλλες διατύπωσε τις αντιρρήσεις της. Η Εθνοσυνέλευση υπέβαλε εκ νέου το σχέδιο στον Όθωνα στις 4 Μαρτίου. Ο τελευταίος, «*αποδεχθείς τας υπό της Συνελεύσεως εκφρασθείσας ευχάς*», στις 18 Μαρτίου 1844 κύρωσε και εξέδωσε το Σύνταγμα και, αφού έδωσε μπροστά στην Εθνοσυνέλευση τον προβλεπόμενο από το άρθρο 36 όρκο, κήρυξε τη λήξη των εργασιών της.

Γ. Η Ψήφιση Του Συντάγματος Του 1844

Η καταλυτική δράση της Επανάστασης της 3^{ης} Σεπτεμβρίου 1843 οδήγησε τελικά στην ψήφιση του Συντάγματος του 1844. Έχοντας ως πρότυπο το γαλλικό Σύνταγμα (Charte) της 14^{ης} Αυγούστου 1830 και λιγότερο το βελγικό της 7^{ης}

³³ Ο εκλογικός νόμος της 4^{ης} Μαρτίου 1829 του Καποδίστρια καθιέρωνε την έμμεση και καθολική ψηφοφορία για τους άνδρες που είχαν συμπληρώσει το 25^ο έτος της ηλικίας τους.

Φεβρουαρίου 1831, το ελληνικό Σύνταγμα του 1844 κατήργησε την απόλυτη μοναρχία και καθιέρωσε τη συνταγματική μορφή αυτής.

Το Σύνταγμα του 1844 καθιέρωσε καταρχήν τη μοναρχική αρχή. Ο βασιλιάς αποτελεί το φορέα και την πηγή της κρατικής εξουσίας. Είναι πρόσωπο ιερό και απαραβίαστο (άρθρ. 22). Ο μονάρχης δεν είναι απλώς ο ανώτατος «Άρχων του Κράτους» (άρθρ. 25), αλλά και το ανώτατο, το κυρίαρχο όργανο του κράτους υπέρ του οποίου συντρέχει το «τεκμήριο της αρμοδιότητας». Αυτό σημαίνει ότι για οποιοδήποτε ζήτημα, που όμως δεν ανήκει ρητώς στην αρμοδιότητα άλλου κρατικού οργάνου, αρμόδιος είναι ο βασιλιάς, ο οποίος, ως ανώτατο κρατικό όργανο, αποδέχεται μόνον τους ρητά διατυπωμένους στο Σύνταγμα περιορισμούς της εξουσίας του.

Ακόμη, το Σύνταγμα που ψήφισε η Εθνοσυνέλευση καθιέρωσε και την αρχή της διάκρισης των εξουσιών.

Η εκτελεστική εξουσία, σύμφωνα με το κείμενο του Συντάγματος, ανήκει στο βασιλιά και «ενεργείται δια των παρ' αυτού διοριζομένων υπευθύνων Υπουργών» (άρθρ. 20). Είναι φανερό πως το Σύνταγμα του 1844 πραγματοποιεί τη διάκριση μεταξύ «κυριότητας» και «άσκησης» της εκτελεστικής εξουσίας, κάτι που συνέβαλε στην απομάκρυνση της «αυτοπρόσωπης άσκησης» της εκτελεστικής εξουσίας, άρα και της κυβερνητικής εξουσίας από το μονάρχη³⁴. Το άρθρο 22 του Συντάγματος καθιερώνει το ανεύθυνο του βασιλιά και παράλληλα την ποινική και αστική ευθύνη των υπουργών, οι οποίοι «αυτού είναι υπεύθυνοι». Η άσκηση της εκτελεστικής εξουσίας γίνεται, όπως παρατηρεί ο Ανδρ. Δημητρόπουλος, έμμεσα «δια των υπευθύνων υπουργών». Τόσο ο διορισμός του πρωθυπουργού, όσο και αυτός των μελών της κυβέρνησης ανήκε στην αποκλειστική αρμοδιότητα του βασιλιά (άρθρ. 24), ενώ η εξουσία αυτή του διορισμού της κυβέρνησης για πρώτη φορά πήρε τη μορφή γραπτού κανόνα δικαίου. Όπως σημειώνει σχετικά ο Ανδρ. Δημητρόπουλος, οι κυβερνήσεις της οθωνικής περιόδου «είναι εξαρτημένες από το μονάρχη και ως προς την πολιτική που ακολουθούν», «ο βασιλεύς βασιλεύει και κυβερνά», ενώ «κυβερνήσεις και υπουργεία είναι κατά κυριολεξία «βασιλικά», όπως και την περίοδο της απόλυτης μοναρχίας». Επιπλέον, το Σύνταγμα του 1844 καθιέρωνε τη μοναρχική και όχι τη δημοκρατική αρχή. Αναφορικά με τους υπουργούς, αξίζει να σημειωθεί ότι διορίζονταν και παύονταν από το μονάρχη (άρθρ. 24), είχαν ελευθερία εισόδου στις

³⁴ Βλ. Ανδρ. Δημητρόπουλος, *όπ. παρ.*, σ. 335

συνεδριάσεις και δικαίωμα να ακούγονται «οσάκις ζητήσωσι τον λόγον» (άρθρ. 81) καθώς και υποχρέωση «να δίδωσι διασαφήσεις οσάκις ζητηθώσι» (άρθρ. 50{2}). Οι διατάξεις για την ευθύνη (άρθρ. 22) και τη λογοδοσία (άρθρ. 50{2}) των υπουργών παρείχαν, κατά τον Ανδρ. Δημητρόπουλο, «ασφαλή συνταγματικά ερείσματα για τη συνολική εξέλιξη του κοινοβουλευτικού συστήματος».

Τη νομοθετική εξουσία ασκούσε ο βασιλιάς, η Βουλή και η Γερουσία (άρθρ. 15). Ο μονάρχης εκτός από τη νομοθετική πρωτοβουλία, είχε και το δικαίωμα της κύρωσης και δημοσίευσης των νόμων (άρθρ. 29). Ακόμη, μπορούσε να διαλύει, χωρίς περιορισμό, τη Βουλή (άρθρ. 30).

Η δικαστική εξουσία, τέλος, «ενεργείται δια των δικαστηρίων, αι δε δικαστικά αποφάσεις εκτελούνται εν ονόματι του Βασιλέως». Η αρχική διατύπωση της συγκεκριμένης φράσης στο σχέδιο συντάγματος της Εθνοσυνέλευσης προέβλεπε ότι «η δικαιοσύνη ενεργείται δια δικαστών υπό του βασιλέως διοριζομένων», άλλαξε όμως ύστερα από επιβολή της βουλήσεως του Όθωνα.

Εκτός αυτών, το Σύνταγμα του 1844 προέβλεπε την ύπαρξη Βουλής και Γερουσίας. Τα μέλη της Βουλής δε μπορούσαν να είναι λιγότερα από 80 (άρθρ. 61), εκλέγονταν κάθε τρία χρόνια (άρθρ. 62) και προστατεύονταν από το ακαταδίωκτο κατά τη διάρκεια της συνόδου (άρθρ. 56). Η Γερουσία συνιστούσε ένα μη αιρετό νομοθετικό σώμα. Τα μέλη της δε μπορούσαν να είναι λιγότερα από 27 (άρθρ. 71), διορίζονταν από το βασιλιά και ήταν ισόβια³⁵ (άρθρ.70). Η Γερουσία ήταν αριστοκρατική (άρθρ. 72) και αποτέλεσε ένα έντονα συντηρητικό στοιχείο του Συντάγματος του 1844.

Επιπλέον, το νέο Σύνταγμα κατοχύρωνε συνταγματικά ορισμένα θεμελιώδη δικαιώματα (επαναλαμβάνοντας βασικά τα αντίστοιχα άρθρα των Συνταγμάτων του Αγώνα). Κατοχυρώθηκαν μεταξύ άλλων η ισότητα απέναντι στο νόμο (άρθρ. 3), η απαγόρευση της δουλείας (άρθρ. 9), το απαραβίαστο του οικογενειακού ασύλου (άρθρ. 8 – είχε προβλεφθεί και στο «Ηγεμονικό» Σύνταγμα που όμως δεν τέθηκε ποτέ σε εφαρμογή), η ελευθερία γνώμης και τύπου (άρθρ. 10), η προστασία της ιδιοκτησίας, το απόρρητο των επιστολών (άρθρ. 14), η εγγύηση του φυσικού δικαστή

³⁵ Η ισοβιότητα της Γερουσίας έγινε δεκτή από τη Συνέλευση ύστερα από έντονες συζητήσεις και επανειλημμένες ψηφοφορίες, με ψήφους 112 κατά 92. Χαρακτηριστικό είναι το επιχείρημα που χρησιμοποίησε η μειοψηφία της Συνέλευσης: «Η Γερουσία εις τας συνταγματικάς μοναρχίας παριστάνει το στοιχείον της συγκεντρώσεως ιδιοκτησίας και αποκλειστικών προνομίων» και «δεν έχει λόγον υπάρξεως και επιβολής επί της Βουλής καθόσον ο ελληνικός λαός έχει φρίκην και αντιπάθειαν κατά της αριστοκρατίας» (Αλεξ. Σβώλου, όπ. παρ., σ.78)

και η δωρεάν εκπαίδευση (άρθρ. 11). Μια αδυναμία του Συντάγματος πάντως είναι το ότι δεν κατοχυρώθηκε συνταγματικά το δικαίωμα του συνέρχεσθαι και συνεταιρίζεσθαι, πράγμα που μπορούσε να φέρει εμπόδια στη συγκρότηση κομματικών μηχανισμών.

Με άλλες διατάξεις οριζόταν η εκλογική διαδικασία, σύμφωνα με την οποία οι εκλογείς μπορούσαν να δώσουν θετική ψήφο σε όσους υποψήφιους ήθελαν, συμπληρώνοντας ψηφοδέλτια, ακόμη και διαφορετικών συνδυασμών.

Στο Σύνταγμα του 1844 κατοχυρωνόταν, επιπροσθέτως, το δικαίωμα της άμεσης και καθολικής για τους άνδρες ψηφοφορίας³⁶, με ελάχιστους περιορισμούς, ρύθμιση που αποτελούσε παγκόσμια πρωτοπορία³⁷.

Επιπλέον, το Σύνταγμα του 1844 κατήγγησε το ΣτΕ (άρθρ. 102) μολονότι οι πληρεξούσιοι της Εθνοσυνέλευσης αναγνώρισαν την ανάγκη της ύπαρξής του. Όπως παρατηρεί ο Αν. Τάχος: «...υπάρχει δόσις ειρωνίας της τύχης εις τον βίον του πρώτου ΣτΕ. Ιδρύθη υπό της Απολύτου Μοναρχίας, ελειτούργησεν ως όργανον διαπνεόμενον υπό δημοκρατικών κατά βάσιν αρχών, συνήργησε εις την κατάλυσιν της Απολύτου Μοναρχίας και κατηργήθη υπό της Εθνικής Συνελεύσεως εις της οποίας ακριβώς την σύγκλησιν εβοήθησεν μεγάλως».

Τέλος, στις διατάξεις του Συντάγματος δεν προβλεπόταν η αναθεώρησή του. Πρόκειται ασφαλώς για ένα απολύτως αυστηρό Σύνταγμα, αφού μόνο με νέο Σύνταγμα ήταν δυνατή η μεταβολή του παρόντος Συντάγματος.

Το Σύνταγμα του 1844 ήταν συντηρητικό και μοναρχικό. Στην πραγματικότητα δεν υπήρξε έργο της συντακτικής Συνέλευσης, αλλά του ίδιου του βασιλιά με τον οποίο η Εθνοσυνέλευση απλώς συνέπραξε. Μπορεί ο Όθων να μην παραχώρησε αυτοβούλως αλλά αναγκαστικά (λόγω της εξέγερσης της 3^{ης} Σεπτεμβρίου 1843) το νέο Σύνταγμα. Παρ' όλα αυτά ο μονάρχης «δέχτηκε απλώς να αυτοπεριοριστεί και να αυτοδεσμευτεί, σύμφωνα με τον Ν. Αλιβιζάτο, προκειμένου να

³⁶ Ο Εκλογικός Νόμος καθιέρωνε την εκλογή των βουλευτών με πλειοψηφικό σύστημα δύο γύρων, που θα διεξαγόταν με άμεση, σχεδόν καθολική και μυστική ψηφοφορία. Δικαίωμα ψήφου δινόταν στους πολίτες (άρρνες) ηλικίας 25 ετών συμπληρωμένων «έχοντας προσέτι ιδιοκτησίαν τινά εντός της επαρχίας, όπου έχουσι την πολιτικήν διαμονήν των, ή εξασκούντας εν αυτή αποιονδήποτε επάγγελμα, ή ανεξάρτητον επιτήδευμα». Εξαιρούνταν: «(α) Οι διατελούντες υπό ανάκρισιν επί κακουργήματι, (β) Οι προσκαίρως ή δια παντός στερηθέντες κατά συνέπειαν δικαστικής αποφάσεως του δικαιώματος του ψηφοφορείν, (γ) Οι στερούμενοι της ελευθέρως διαχειρίσεως της περιουσίας των» (Νικηφόρος Διαμαντούρος: ΙΕΕ, ΙΓ', σ. 112)

³⁷ Την ίδια εποχή, όπως σημειώνει ο Ν. Αλιβιζάτος, ένας μόνο στους 12 βρετανούς πολίτες είχε δικαίωμα ψήφου, ενώ στη Γαλλία λόγω των περιορισμών της τιμηματικής ψήφου, μόνο 170.000 πολίτες ψήφιζαν σε συνολικό πληθυσμό 32 εκ. κατοίκων.

πετύχει το μείζον, που ήταν η διατήρηση του θρόνου του». Πρόκειται ουσιαστικά για ένα «σύνταγμα – συνάλλαγμα» ανάμεσα στον βασιλιά και το Έθνος.

Ωστόσο, κανείς δε μπορεί να αμφισβητήσει το γεγονός ότι το Σύνταγμα του 1844 είχε νομική, πολιτική, ιδεολογική και συμβολική αξία, όπως άλλωστε συμβαίνει εξ ορισμού με κάθε Σύνταγμα. Το συγκεκριμένο Σύνταγμα, μολονότι καθιέρωνε τη συνταγματική μοναρχία, εντούτοις διασφάλιζε θεμελιώδη ατομικά δικαιώματα (αυτά που αναφέρονται στο «Περί του δημοσίου δικαίου των Ελλήνων» κεφάλαιο του Συντάγματος) και ακόμη σε πολλές διατάξεις του ανιχνεύονται σπέρματα του κοινοβουλευτικού ελέγχου της κυβέρνησης και οι πρώτες βάσεις ανάπτυξης του κοινοβουλευτικού συστήματος. Καταλήγοντας, το δικαίωμα της καθολικής ψηφοφορίας δημιούργησε νέους όρους για την πολιτική και κομματική δράση, καθώς ανοίχτηκε ευρύ πεδίο για τη συμμετοχή πολιτών και κομμάτων στο δημόσιο βίο και διευκολύνθηκε η διεκδίκηση συμφερόντων.

Ο Όθωνας, παρ' όλο που δέχτηκε την εγκαθίδρυση συνταγματικού πολιτεύματος, δεν είχε τη διάθεση να το εφαρμόσει πιστά. Από την αρχή, παραβιάζοντας το πνεύμα του Συντάγματος, προσπαθούσε έκδηλα να συγκεντρώσει στα χέρια του όλο και περισσότερη εξουσία. Δε δίσταζε μάλιστα να ενισχύει τους κυβερνητικούς υποψηφίους στις εκλογές, τακτική που οδηγούσε τα κόμματα της αντιπολίτευσης σε διαρκή σύγκρουση μαζί του, καθώς και να λαμβάνει πιεστικά μέτρα κατά της ελευθερίας του τύπου και της ανεξαρτησίας των συνειδήσεων. Πέρα από τις συνεχείς παραβιάσεις του καταστατικού χάρτη από τον Όθωνα, η εφαρμογή του Συντάγματος του 1844 χαρακτηρίστηκε από τις διαρκείς επεμβάσεις των Μ. Δυνάμεων, την επανεμφάνιση των πολιτικών κομμάτων, την υπεράσπιση των συνταγματικών θεσμών από τον Τύπο, την έξαρση του αγώνα ενάντια στην οθωνική δυναστεία και την ανάπτυξη των στοιχειωδών βάσεων του κοινοβουλευτικού συστήματος³⁸.

³⁸ Βλ. αναλυτικά Γ. Αναστασιάδη, *όπ. παρ.*, σ. 61 – 66

Το Σύνταγμα Του 1864

Α. Η Εξέγερση Της 10^{ης} Οκτωβρίου 1862 και η Β' Εθνική Συνέλευση. Η Εκλογή Του Νέου Βασιλιά

Τη νύχτα της 10^{ης} Οκτωβρίου 1862 εκδηλώθηκε επαναστατικό κίνημα που οδήγησε στην έξωση του Όθωνα. Με ψήφισμα που για πολλούς συμβολίζει το πέρασμα από τη μοναρχία στη δημοκρατική αρχή και που ο συντάκτης του οποίου παραμένει άγνωστος, διακηρύσσονταν «εν ονόματι του Ελληνικού Έθνους ολοκλήρου»:

(α) Η κατάργηση της βασιλείας του Όθωνα.

(β) Ο διορισμός τριμελούς προσωρινής κυβέρνησης (με πρόεδρο τον Δ. Βούλγαρη και μέλη τους Κ. Κανάρη και Β. Ρούφο), για να κυβερνήσει μέχρι τη σύγκληση Εθνικής Συνέλευσης.

(γ) Η άμεση σύγκληση Εθνοσυνέλευσης, η οποία θα αναλάμβανε αφενός την ψήφιση νέου Συντάγματος αφετέρου την εκλογή νέου ηγεμόνα.

Η προσωρινή κυβέρνηση με το ψήφισμα της 19^{ης} Νοεμβρίου 1862 κάλεσε το λαό να αποφασίσει με δημοψήφισμα³⁹ για το πρόσωπο του νέου βασιλιά. Μέσα από το δημοψήφισμα βασιλιάς εξελέγη με συντριπτική πλειοψηφία ο πρίγκηπας Αλφρέδος. Ωστόσο, η εκλογή του ματαιώθηκε⁴⁰. Έτσι, η Β' Εθνική Συνέλευση, που είχε στο μεταξύ συγκληθεί, κλήθηκε να αναλάβει το έργο τόσο της κατάρτισης του νέου Συντάγματος όσο και την αναζήτηση νέου βασιλιά. Με απόφασή της (22.02.1863) η Εθνοσυνέλευση ανέθεσε σε επιτροπή της να υποδείξει το πρόσωπο του νέου βασιλιά της χώρας. Τελικά, ύστερα από παρέμβαση της αγγλικής κυβέρνησης, ο θρόνος προσφέρθηκε στον 17χρονο τότε Δανό πρίγκηπα Γεώργιο⁴¹. Ο νεαρός Γεώργιος αναγορεύτηκε στις 18 Μαρτίου του 1863 «Βασιλεύς των Ελλήνων» και με το ψήφισμα της 9^{ης} Οκτωβρίου 1863 καθορίστηκαν τα δικαιώματά του.

³⁹ Πρόκειται για το πρώτο δημοψήφισμα της ελληνικής συνταγματικής ιστορίας. Έγινε το τελευταίο 10ήμερο του Νοεμβρίου του 1862 και ψήφισαν με φανερή ψηφοφορία όλοι οι άρρενες πολίτες που είχαν συμπληρώσει το 20^ο έτος της ηλικίας τους.

⁴⁰ Η εκλογή του Αλφρέδου, δευτερότοκου γιου της Βασίλισσας Βικτωρίας των Βρετανών, ματαιώθηκε διότι η Γαλλία και η Ρωσία πίεσαν την Αγγλία να μην επιμείνει στη λύση αυτή, επικαλούμενες τη διάταξη του Πρωτοκόλλου του Λονδίνου του 1830 που απαγόρευε την άνοδο στον ελληνικό θρόνο μέλους «των οικογενειών των βασιλευσών στις τρεις μεγάλες – προστάτιδες – δυνάμεις».

⁴¹ Ο 17χρονος τότε Γεώργιος ήταν γιος του μετέπειτα Δανού βασιλιά Χριστιανού του Θ', του οίκου Χόλσταϊν – Σόντερμπουργκ – Γκλύξμπουργκ. Για να αποφύγει το αρνητικό ιστορικό προηγούμενο, η Εθνοσυνέλευση, με ψήφισμά της στις 15 Ιουνίου 1863, κήρυξε ενήλικο το Γεώργιο και με αυτό τον τρόπο αποφεύχθηκε ο σχηματισμός αντιβασιλείας.

Οι εκλογές για την ανάδειξη της Εθνοσυνέλευσης έγιναν βάσει του εκλογικού νόμου της 18.03.1844 (όπως αυτός τροποποιήθηκε από την προσωρινή κυβέρνηση με το ψήφισμα της 23.10.1862) στις 24 – 27 Νοεμβρίου 1862. Εξελέγησαν αρχικά 343 πληρεξούσιοι. Στη συνέχεια έγιναν 427 καθώς τον Ιούλιο του 1864 προστέθηκαν και 84 πληρεξούσιοι από τα Ιόνια νησιά, οι οποίοι κατά τη διάρκεια των συζητήσεων της Συνέλευσης αποτέλεσαν μια συμπαγή ομάδα με φιλελεύθερες και δημοκρατικές θέσεις. Η πλειοψηφία των 343 αρχικών βουλευτών, αντίθετα, δε διέθετε ούτε πολιτική εμπειρία ούτε ξεκάθαρη πολιτική τοποθέτηση.

Η Συνέλευση, που αυτοονομάστηκε «εν Αθήναις Β΄ των Ελλήνων Συνέλευσις», με ψήφισμά της κατήγγειλε τη Γερουσία, διόρισε επιτροπή «επί της συντάξεως του πολιτεύματος» και καθόρισε τις αρμοδιότητες του βασιλιά μέχρι την ψήφιση του Συντάγματος, προβλέποντας ότι ο τελευταίος «έχει το δικαίωμα της κυρώσεως των νομοθετημάτων της συνελεύσεως, πλην του Συντάγματος» (ψήφισμα ΞΗ΄ της 9.10.1863). Επειδή οι εργασίες της Εθνοσυνέλευσης προχωρούσαν με πολύ βραδείς ρυθμούς, ο βασιλιάς με διάγγελμά⁴² του στις 6 Οκτωβρίου του 1864 επέσπευσε την ψήφιση του Συντάγματος. Τελικά, η Εθνοσυνέλευση υπέβαλε προς υπογραφή (και όχι κύρωση) στο βασιλιά το Σύνταγμα που ψήφισε 10 ημέρες μετά το διάγγελμα του Γεωργίου. Ο τελευταίος διατύπωσε με νέο διάγγελμα δύο παρατηρήσεις, οι οποίες αφορούσαν τα άρθρα 2 και 107. Η Συνέλευση, αφού δέχτηκε να τροποποιήσει μόνον το άρθρο 2, επέστρεψε το κείμενο του Συντάγματος στο Γεώργιο, για να το υπογράψει. Στις 16 Νοεμβρίου 1864 ο νεαρός μονάρχης έδωσε ενώπιον της Βουλής τον προβλεπόμενο από το νέο Σύνταγμα όρκο και την αμέσως επόμενη ημέρα το Σύνταγμα, υπογεγραμμένο από το βασιλιά, δημοσιεύτηκε στην Εφημερίδα της Κυβερνήσεως (Ε.τ.Κ).

Β. Η Ψήφιση Του Συντάγματος Του 1864

Το Σύνταγμα του 1864 βρισκόταν πολύ κοντά στα σύγχρονά του δημοκρατικά Συντάγματα και ιδιαίτερα του Βελγίου του 1831 και της Δανίας του 1849.

Το νέο Σύνταγμα, εισηγητής του οποίου είχε ορισθεί ο τότε καθηγητής του Συνταγματικού Δικαίου και πληρεξούσιος Ν. Ι. Σαρίπολος, όρισε ως πολίτευμα τη βασιλευομένη δημοκρατία αντί της μέχρι τότε συνταγματικής μοναρχίας και

⁴² Το διάγγελμα του Γεωργίου στις 6.10.1864 προκάλεσε αντιδράσεις εντός της Συνελεύσεως, ωστόσο επιτάχυνε τις εργασίες της.

περιέλαβε πανηγυρικά την αρχή της λαϊκής κυριαρχίας διακηρύσσοντας ότι «άπασαι αι εξουσίαι πηγάζουσιν εκ του Έθνους». Έτσι, 37 χρόνια μετά το Σύνταγμα της Τροιζήνας, επικυρώνεται το πέρασμα από τη μοναρχική στη δημοκρατική αρχή. Το Σύνταγμα του 1864 καθιέρωσε τη δημοκρατική αρχή με τα εξής άρθρα: (α) Με το άρθρο 21⁴³, όπου ορίζεται ρητά η αρχή της κυριαρχίας του Λαού. (β) Με το άρθρο 107, που ανέθετε την αναθεωρητική λειτουργία μόνον στη Βουλή και όχι στο βασιλιά. (γ) Με το άρθρο 44, το οποίο καθιέρωνε το «τεκμήριο της αρμοδιότητας» υπέρ του λαού και των άλλων συντεταγμένων εξουσιών και κατά του βασιλιά. (δ) Με το άρθρο 66, που καθιέρωνε την καθολική ψηφοφορία⁴⁴ για την ανάδειξη των εκπροσώπων του λαού στη Βουλή.

Επιπλέον, το Σύνταγμα του 1864 διατύπωσε πληρέστερα από το προηγούμενο Σύνταγμα τις διατάξεις «Περί του δημοσίου δικαίου των Ελλήνων» (άρθρ. 3 – 20). Ειδικότερα, κατοχυρώθηκε συνταγματικά η ισότητα όλων των Ελλήνων απέναντι στο νόμο και η φορολογική επιβάρυνσή τους ανάλογα με την περιουσία τους (άρθρ. 3), το απαραβίαστο της προσωπικής ελευθερίας (άρθρ. 4) και του οικογενειακού ασύλου (άρθρ. 12), η απαγόρευση της δουλείας (άρθρ. 13), η κατάργηση της ποινής του πολιτικού θανάτου (άρθρ. 18) και η ελευθεροτυπία (άρθρ. 14). Ιδιαίτερα σημαντική κατάκτηση του Συντάγματος του 1864 αποτελεί και η συνταγματική κατοχύρωση του δικαιώματος του συνέρχεσθαι και συνεταιρίζεσθαι (άρθρ. 10 – 11), που άνοιγε το δρόμο στη συγκρότηση κομματικών σχηματισμών.

Το Σύνταγμα εγκαθίδρυσε, όπως προαναφέρθηκε, το πολίτευμα της βασιλευομένης δημοκρατίας. Το πρόσωπο του βασιλιά δεν ήταν πια «ιερό» και «απαρβίαστο», όπως στο Σύνταγμα του 1844, το οποίο όριζε ως πολίτευμα τη συνταγματική μοναρχία. Ο βασιλιάς «είναι ανεύθυνος και απαρβίαστος» (άρθρ. 29), ενώ υπεύθυνοι ήταν οι υπουργοί (άρθρ. 29), που προσυπέγραφαν όλες τις πράξεις του (άρθρ. 30). Επιπροσθέτως, ο βασιλιάς διόριζε και έπανε τους υπουργούς (άρθρ. 31), κύρωνε και δημοσίευε τους νόμους (άρθρ. 36), όμως δεν είχε δικαίωμα κύρωσης του

⁴³ Αξίζει σε αυτό το σημείο να τονιστεί ότι το άρθρο 21 ψηφίστηκε χωρίς ιδιαίτερη συζήτηση καθώς η ύπαρξή του στο κείμενο του Συντάγματος θεωρήθηκε αυτονόητη.

⁴⁴ Το θέμα της καθολικότητας της ψήφου ετέθη για πρώτη φορά στην Εθνοσυνέλευση όταν συζητείτο το ψήφισμα της 11^{ης} Απριλίου 1864 για την εκλογή των αντιπροσώπων των Επτανήσων (άρθρ. 1 «οι πληρεξούσιοι θέλουσιν εκλεχθή δια καθολικής ψηφοφορίας»). Οι Επτανήσιοι βουλευτές επανέφεραν το ζήτημα στην ολομέλεια κατά τη συζήτηση του άρθρου 66. Αυτό, στην αρχική του διατύπωση άφηνε στον εκλογικό νόμο να ορίσει τα προσόντα των εκλογέων. Ωστόσο, ύστερα από παρατήρηση του Αλ. Κουμουνοδούρου ότι ο εκλογικός νόμος μπορούσε να αλλάξει οποτεδήποτε, η Εθνοσυνέλευση προτίμησε να κατοχυρώσει ρητά στο Σύνταγμα την άμεση, καθολική και μυστική ψηφοφορία με σφαιρίδια.

Συντάγματος. Ο μονάρχης είχε βέβαια το δικαίωμα διάλυσης της Βουλής, αλλά το σχετικό με τη διάλυση διάταγμα έπρεπε να προσυπογράφεται από όλα τα μέλη της κυβέρνησης, να προκηρύσσει τη διεξαγωγή εκλογών μέσα σε δύο μήνες και να συγκαλεί τη νέα Βουλή μέσα σε τρεις (άρθρ. 37). Η δικαστική εξουσία δεν πηγάζει από το μονάρχη, αλλά τη δικαιοσύνη απονέμουν ισόβιοι δικαστές, που ο βασιλιάς διορίζει «κατά νόμον» (άρθρ. 87 – 88).

Το Σύνταγμα, αφού η Εθνοσυνέλευση κατήργησε τη Γερουσία με ψήφους 211 κατά 62, καθιέρωσε το σύστημα της μιας Βουλής. Η απόφαση αυτή των πληρεξουσίων κρίνεται ως άκρως πρωτοποριακή για τα δεδομένα της εποχής. Το Σύνταγμα του 1864 θέσπισε επιπλέον το ασυμβίβαστο μεταξύ δημοσιούπαλληλικής και δημαρχιακής ιδιότητας αφενός και βουλευτικού αξιώματος αφετέρου (άρθρ. 71).

Αξίζει να επισημανθεί ότι το Σύνταγμα του 1864 έδινε το δικαίωμα σε όλα τα δικαστήρια της χώρας να κάνουν έλεγχο της συνταγματικότητας των νόμων βάσει του άρθρου 110, σύμφωνα με το οποίο «η τήρησις του παρόντος Συντάγματος αφιερούται εις τον πατριωτισμόν των Ελλήνων».

Το Σύνταγμα του 1864 υπήρξε το μακροβιότερο Σύνταγμα στην ελληνική πολιτική ιστορία. Όπως επισημαίνει και ο Γ. Αναστασιάδης, ίσχυσε ουσιαστικά ως το 1967 με ορισμένα διαλείμματα, επανήλθε για μερικούς μήνες το 1974 – 75 και πολλές διατάξεις του επαναλήφθηκαν σχεδόν αυτούσιες ακόμη και στη συνταγματική αναθεώρηση του 2001.

Το νέο Σύνταγμα δεν αποτελεί «Σύνταγμα – συνάλλαγμα», αλλά έργο της κυρίαρχης συντακτικής Συνέλευσης και αυτό γιατί ο βασιλιάς, μιας και δεν αναγνωρίστηκε ως παράγοντας της συντακτικής εξουσίας, απείχε από την κατάρτισή του.

Κατά τον Ανδρ. Δημητρόπουλο το Σύνταγμα του 1864 εισήγαγε στην Ελλάδα το κοινοβουλευτικό σύστημα. Η διαπίστωση αυτή μπορεί να συναχθεί αφενός από την μη προβλεπόμενη από το Σύνταγμα Γερουσία, αφετέρου από την καθιέρωση της υποχρέωσης των υπουργών προς λογοδοσία και το δικαίωμα της Βουλής να ελέγχει τους υπουργούς, ακόμη και με τη συγκρότηση εξεταστικών επιτροπών.

Όπως ο ίδιος παρατηρεί, το Σύνταγμα του 1864 «πραγματοποιεί σημαντική ποιοτική μεταβολή στο πολίτευμα». Η Ελλάδα περνά από τη συνταγματική μοναρχία στη βασιλευόμενη δημοκρατία.

Εξαιρετικής σημασίας κρίνεται το νέο Σύνταγμα και για τρεις ακόμη λόγους. Πρώτον, γιατί σημειώνοντας παγκόσμια πρωτοπορία, απέρριψε τον άκρως

συντηρητικό θεσμό της Γερουσίας. Δεύτερον, επειδή κατοχύρωσε συνταγματικά το δικαίωμα του συνέρχεσθαι και συνεταιρίζεσθαι, πράξη που άνοιξε το δρόμο στο σχηματισμό κομμάτων⁴⁵ και βελτίωσε σημαντικά την προστασία των ατομικών δικαιωμάτων. Τρίτον, γιατί θέσπισε μια δημοκρατικά νομιμοποιημένη εξουσία, στήριγμα της οποίας αποτελεί η καθολική για τους άνδρες ψηφοφορία.

Ο Ανδρ. Δημητρόπουλος, καταλήγοντας, θεωρεί πως η εφαρμογή του νέου Συντάγματος *«αποτελεί το τέλος της μεταβατικής και την έναρξη νέας περιόδου της ελληνικής συνταγματικής ιστορίας»*, ενώ ο Τσουκαλάς χαρακτηρίζει το συγκεκριμένο Σύνταγμα ως τον *«πιο προωθημένο Καταστατικό Χάρτη της Ευρώπης»*⁴⁶.

⁴⁵ Τα κόμματα θεωρήθηκαν απαραίτητα για την έκφραση της βούλησης της κοινής γνώμης, με το επιχείρημα ότι η εναλλακτική λύση είναι οι συνωμοτικοί κύκλοι και οι βιαιοπραγίες.

⁴⁶ Τσουκαλάς, Κοινωνική ανάπτυξη, σ. 302, το Σύνταγμα του 1864

Συγκριτική Μελέτη Των Συνταγμάτων 1844 – 1864

Μελετώντας κανείς το Σύνταγμα του 1844 και το αντίστοιχο του 1864 διαπιστώνει πως τα δύο αυτά συνταγματικά κείμενα παρουσιάζουν πολλές ομοιότητες μα και αρκετές διαφορές.

Αναφέροντας τις διαφορές τους αρχικά οφείλουμε να σταθούμε στα συνταγματικά κείμενα που χρησιμοποιήθηκαν ως πρότυπο για την κατάρτιση των δύο ελληνικών Συνταγμάτων. Έτσι, το Σύνταγμα του 1844 χρησιμοποίησε ως πρότυπο το γαλλικό μοναρχικό Σύνταγμα του 1830 και πολύ λιγότερο το δημοκρατικό βελγικό Σύνταγμα του 1831, σε αντίθεση προς το Σύνταγμα του 1864, το οποίο βρίσκεται πολύ κοντά στα σύγχρονά του δημοκρατικά Συντάγματα (ιδίως το βελγικό του 1831 και της Δανίας του 1849).

Πέρα από αυτή τη διαφορά, αξίζει να αναφερθεί ότι το μεν Σύνταγμα του 1844 αποτελεί ένα «Σύνταγμα – συνάλλαγμα» ανάμεσα στο βασιλιά και το λαό, κάτι που δεν ισχύει στην περίπτωση του Συντάγματος του 1864. Ειδικότερα, το Σύνταγμα του 1844 υπήρξε έργο όχι της συντακτικής Συνέλευσης, αλλά του ίδιου του βασιλιά, ο οποίος αποδέχτηκε μετά την εξέγερση της 3^{ης} Σεπτεμβρίου το έλαττον, δηλαδή να αυτοπεριοριστεί και να αυτοδεσμευτεί με το Σύνταγμα, προκειμένου να πετύχει το μείζον που ήταν η διατήρηση του θρόνου του. Αντίθετα, ο βασιλιάς δεν συνέπραξε επίσημα στην κατάρτιση του Συντάγματος του 1864 και προφανώς το τελευταίο αποτελεί εξ ολοκλήρου έργο της κυρίαρχης συντακτικής Εθνοσυνέλευσης.

Επιπλέον, το Σύνταγμα του 1864 όριζε ως πολίτευμα τη βασιλευομένη δημοκρατία αντί της μέχρι τότε συνταγματικής μοναρχίας, την οποία είχε ορίσει το Σύνταγμα του 1844. Απόρροια των πολιτευμάτων που όριζε κάθε Σύνταγμα αποτελεί το γεγονός ότι το μεν Σύνταγμα του 1844 διέπεται από τη μοναρχική αρχή, το δε Σύνταγμα του 1864 επικυρώνει το πέρασμα από τη μοναρχική στη δημοκρατική αρχή κατοχυρώνοντας την αρχή της λαϊκής κυριαρχίας.

Μια εξίσου σημαντική διαφορά ανάμεσα στα δύο Συντάγματα εντοπίζεται και στο ζήτημα της αναθεώρησής τους. Συγκεκριμένα, το Σύνταγμα του 1844 κρίνεται ως απολύτως αυστηρό, καθώς δεν προέβλεπε αναθεώρησή του. Από την άλλη πλευρά, το Σύνταγμα του 1864 προέβλεπε αναθεώρηση, ωστόσο όχι ολόκληρου του Συντάγματος πριν την παρέλευση 10 ετών από τη δημοσίευσή του στην ΕτΚ. Μάλιστα, η αναθεωρητική λειτουργία ανατίθεται στη Βουλή (και μάλιστα μετά τη μεσολάβηση εκλογών ώστε να υπάρχει ad hoc έκφραση της λαϊκής βούλησης).

Κατά τη διαδικασία διαμόρφωσης του Συντάγματος του 1844 το ζητούμενο ήταν να περιοριστούν οι εξουσίες του βασιλιά. Ο στόχος αυτός, όμως, δεν επετεύχθη καθώς βλέπουμε πως ο μονάρχης, άμεσα ή έμμεσα, ελέγχει τόσο την εκτελεστική όσο και τη νομοθετική και δικαστική εξουσία. Αντίθετα, οι διατάξεις του Συντάγματος του 1864 περιόρισαν σε μεγάλο βαθμό τις εξουσίες του βασιλιά, ο οποίος έπαψε να είναι ο φορέας και η πηγή της κρατικής εξουσίας. Αναφορικά με τον περιορισμό ή μη των εξουσιών του βασιλιά από τα δύο συγκρινόμενα Συντάγματα, χαρακτηριστικό είναι ότι στο μεν Σύνταγμα του 1844 η δικαστική εξουσία «ενεργείται δια των δικαστηρίων, αι δε δικαστικάί αποφάσεις εκτελούνται εν ονόματι του Βασιλέως», στο δε Σύνταγμα του 1864 κατοχυρώνεται η ανεξαρτησία της δικαιοσύνης.

Επίσης, το Σύνταγμα του 1844 αναγνώριζε στο πρόσωπο του μονάρχη τον ανώτατο άρχοντα του κράτους. Σύμφωνα με το άρθρο 22 μάλιστα το πρόσωπο του βασιλιά είναι «ιερό» και «απαραβίαστο». Κατά το Σύνταγμα του 1864, όμως, το πρόσωπο του μονάρχη παύει να είναι «ιερό». Ο βασιλιάς είναι πλέον «ανεύθυνος» και «απαραβίαστος».

Μια ακόμη διαφορά μεταξύ των δύο ελληνικών Συνταγμάτων έγγυται στον τρόπο με τον οποίο μπορούσε ο Βασιλιάς να διαλύσει τη Βουλή. Συγκεκριμένα, σύμφωνα με τις διατάξεις του Συντάγματος του 1844, ο βασιλιάς έχει το δικαίωμα να διαλύει τη Βουλή χωρίς κανένα περιορισμό. Στο Σύνταγμα του 1864, από την άλλη, έχει μεν το δικαίωμα διάλυσης της Βουλής, αλλά το περί διάλυσης διάταγμα πρέπει να προσυπογράφεται από όλα τα μέλη της κυβέρνησης, να προκηρύσσει τη διεξαγωγή εκλογών μέσα σε δύο μήνες και να συγκαλεί τη νέα Βουλή μέσα σε τρεις.

Ένα ακόμη στοιχείο που διαφοροποιεί τα Συντάγματα αυτά είναι το ότι το μεν Σύνταγμα του 1844 δεν προέβλεψε την κατοχύρωση του δικαιώματος του συνέρχεσθαι και συνετairίζεσθαι, ενώ το Σύνταγμα του 1864 κατοχύρωσε συνταγματικά το δικαίωμα αυτό. Με αυτό τον τρόπο το Σύνταγμα του 1864 άνοιξε το δρόμο για τη συγκρότηση κομματικών μηχανισμών, σε αντίθεση προς το Σύνταγμα του 1844, το οποίο δεν περιέλαβε συνταγματική πρόβλεψη για το σχηματισμό κομμάτων. Πέρα από αυτά, το μη αιρετό νομοθετικό σώμα με τα ισόβια μέλη που ασκούσε κατά τις διατάξεις του Συντάγματος του 1844 τη νομοθετική εξουσία μαζί με το Βασιλιά και τη Βουλή, η Γερουσία δηλαδή, καταργήθηκε από την Εθνοσυνέλευση που κατάρτισε το Σύνταγμα του 1864 και έτσι καθιερώθηκε από το Σύνταγμα αυτό το σύστημα της μίας Βουλής.

Επιπροσθέτως, το Σύνταγμα του 1844 κατοχύρωνε την άμεση και καθολική (για τους άνδρες) ψηφοφορία με ορισμένους όμως περιορισμούς. Το Σύνταγμα του 1864, αντιθέτως, κατοχύρωνε συνταγματικά την άμεση, μυστική και καθολική (για τους άρρενες πολίτες) ψηφοφορία χωρίς καμία εξαίρεση. Το Σύνταγμα του 1844 όριζε ψηφοφορία με ψηφοδέλτια, ενώ το αντίστοιχο του 1864 όριζε ψηφοφορία με σφαιρίδια.

Τέλος, το Σύνταγμα του 1864 θέσπισε το ασυμβίβαστο των καθηκόντων των βουλευτών προς τα καθήκοντα του έμμισθου δημοσίου υπαλλήλου και του δημάρχου (όχι όμως και του εν ενεργεία αξιωματικού), διάταξη που δεν συμπεριλαμβανόταν στο κείμενο του Συντάγματος του 1844.

Περίληψη

Η εργασία αυτή αφορά την συνταγματική ιστορία της Ελλάδος από την έναρξη της Επανάστασης μέχρι το 1864. Αρχικά, μελετώνται τα ελληνικά Συντάγματα της περιόδου αυτής. Συγκεκριμένα, γίνεται εκτενής αναφορά στο «Προσωρινόν Πολίτευμα της Ελλάδος» (1822), στο αρτιότερο Σύνταγμα του Άστρους (1823) και στο τελειότερο ίσως των Επαναστατικών Συνταγμάτων, αυτό της Τροιζήνας (1828). Ακολουθεί επιγραμματική αναφορά των κοινών χαρακτηριστικών των Συνταγμάτων της Εθνεγερσίας. Καταλήγοντας, γίνεται διεξοδική μελέτη των Συνταγμάτων του 1844 και του 1864, ενώ σημαντικό τμήμα της εργασίας καταλαμβάνει η μεταξύ τους σύγκριση.

Summary

This work concerns the constitutional history of Greece from the beginning of Revolution up to 1864. Initially, is studied the Greek Constitution of this period. Concretely, becomes extensive report in the "Provisional Regime of Greece" (1822), in the evener Astros Constitution (1823) and the Trizina Revolutionary Constitution (1828) perhaps the more perfect one. It follows succinct report of common characteristics of Constitution of National Revolution. Finally, there is an extensive study regarding the Constitutions of 1844 and 1864, while an important part of this work is a comparison between them.

Λέξεις Κλειδιά

Τοπικά Πολιτεύματα, Σύνταγμα, Επίδαυρος, Άστρος, Τροιζήνα, «Ηγεμονικό Σύνταγμα», 1844, 1864, Επανάσταση, Εθνοσυνέλευση, Πληρεξούσιοι, Μονάρχης, Καποδίστριας, Οθων, Γεώργιος, Κοινοβουλευτικό Σύστημα.

Βιβλιογραφία

Αλιβιζάτος Ν., Εισαγωγή στην ελληνική συνταγματική ιστορία, Α΄ 1821– 1941, 1981

Αναστασιάδης Γ., Πολιτική και συνταγματική ιστορία της Ελλάδος, 1821 – 1941, 2001

Ο ίδιος, Ιστορία των πολιτικών και συνταγματικών θεσμών, 1993

Ασπρέας Δ., Πολιτική ιστορία της νεωτέρας Ελλάδος 1821 – 1928, τ. Α΄ - Γ΄, 1930

Βολίδης Θεμ., Αδαμαντίου Κοραή, Σημειώσεις στο προσωρινό πολίτευμα της Ελλάδος του έτους 1822, 1933

Δασκαλάκης Γ., Ελληνική συνταγματική ιστορία, 1821 – 1935, 1952

Δημητρόπουλος Ανδρ., Γενική συνταγματική θεωρία, Α΄, 2004

Θεοδώρου Θ., Αι δύο πρώται Εθνοσυνελεύσεις και τα Συντάγματα της Επιδαύρου και του Άστρους, Ανατ. ΕΕΝ, 1973

Κυριακόπουλος Ηλ., Τα Συντάγματα της Ελλάδος, 1960

Μάνεσης Αρ., Πολιτική ιστορία και σύγχρονοι πολιτικοί θεσμοί, Α΄, 1978

Σβώλος Αλ., Τα ελληνικά Συντάγματα 1822 – 1975 / 1986, Η συνταγματική ιστορία της Ελλάδος, 1928